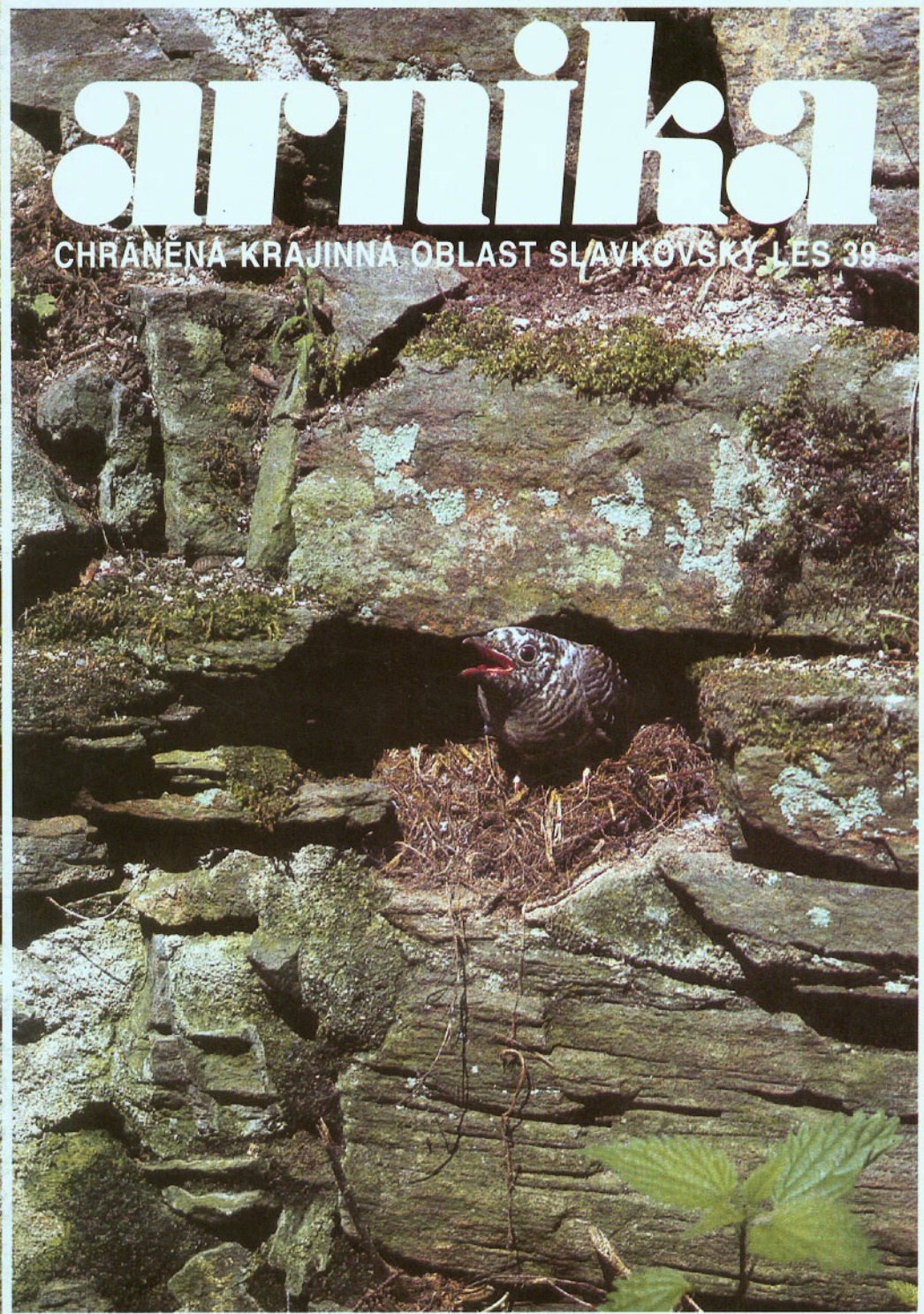

armika

CHRÁNENÁ KRAJINNA OBLAST SLAVKOVSKÝ LES 39

arnika

č. 39

1995

CHRÁNĚNÁ KRAJINNÁ OBLAST SLAVKOVSKÝ LES

ARNIKA - informační a metodický bulletin. Jako nepravidelník vydává Správa chráněné krajinné oblasti Slavkovský les, Anglická 119/15, 353 01 Mariánské Lázně, tel. 4081.

Redakce:
Jan Harvánek

Řídí redakční rada ve složení:
RNDr. Jaroslav Boček
RNDr. Petr Bouše
PhDr. Stanislav Burachovič
Jiří Klsák
Ing. Josef Královec
Mgr. Ellen Volavková
Ing. Stanislav Wieser

Vychází nepravidelně pro aktiv dobrovolných spolupracovníků Správy CHKO Slavkovský les. Uzávěrka tohoto čísla (39/1995) 23. srpna 1995. Náklad 900 výtisků.

Příspěvky zasílejte na adresu redakce. Za původnost a obsahovou správnost příspěvků ručí autoři. Číslo 39/1995 neprošlo jazykovou úpravou.

Tisk: MARIENPRINT Planá.
Sazba: DTP SERVIS Mariánské Lázně.

Barevné foto na 1. straně obálky: Mládě kukačky obecné v hnízdě konopse horského (foto Jan Harvánek).

Foto na 2. straně obálky: Mládě čápa černého - obě fotografie ze stejného hnízda v časovém odstupu (foto Stanislav Wieser).

Foto na 3. straně obálky: Zvonečník černý (foto Stanislav Wieser).

Barevné foto na 4. straně obálky: Upolín evropský (foto Stanislav Wieser).

OBSAH

3

Stanislav Wieser

OCHRANA PŘÍRODY A SOUKROMÉ VLASTNICTVÍ

5

Petr Nevečeřal

BUBLINATKY V CHKO SLAVKOVSKÝ LES

7

Petr Nevečeřal

RUDUCHA VE SLAVKOVSKÉM LESE

8

Richard Švandrlík

POVĚSTI HRADU PLIKENŠTEJN

11

Zdeněk Buchtele: LOKALIZACE A PRŮZKUM
HRÁDKU PLIKENŠTEJN

14

Jiří Šmerda: MARIÁNSKOLÁZEŇSKÝ LIKÉR

15

Petr Nevečeřal

NENÁPADNÉ CHRÁNĚNÉ ROSTLINY
CHKO SLAVKOVSKÝ LES

17

Stanislav Wieser

STAVBY NA VRCHOLCÍCH KOPCŮ

19

Kolektiv: DROBNÉ ZOOLOGICKÉ ZPRÁVY

22

Zdeněk Buchtele

STŘEDOVĚKÉ OSÍDLÉNÍ A JINÉ ZAJÍMAVOSTI
V ZÁPADNÍ ČÁSTI SLAVKOVSKÉHO LESA

25

Vít Zavadil: ČASOPIS UNSER EGERLAND

26

Josef Hájek: ZPŘÍSTUPNĚNÉ NÁSTĚNNÉ MALBY NA
HRADĚ V LOKTI

29

Zdeněk Němec: SDĚLENÍ O DŘEVINÁCH

31

Kolektiv: MEZINÁRODNÍ DOHODY

37

Jiří Bytel: DAVID A GOLIÁŠ

38

Jiří Bytel: UPOLÍNOVÉ LOUKY NA PRAMENSKU

39

Stanislav Wieser: ZVONEČNÍK ČERNÝ

OCHRANA PŘÍRODY A SOUKROMÉ VLASTNICTVÍ

Nečekejte pojednání o tak širokém tématu, nečekejte správného návratu k soukromému vlastnictví. Ta cesta nevede bohužel z časového období minulosti, kdy byly přetrženy všechny vazby vztažené k soukromému vlastnictví, do přítomnosti a budoucnosti, do které dospěl svět nepostižený utopií o komunismu. Návaznost té cesty je těžké najít a málo je hledáno poučení na klikatých cestách, kterými se mezitím ubíral svět.

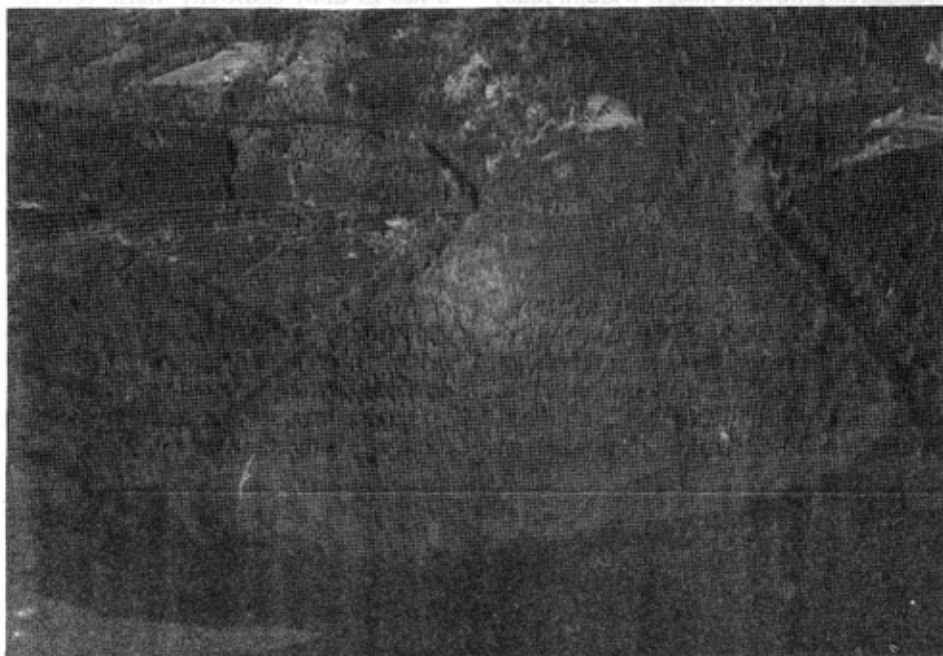
Na příkladu jednoho silného zážitku z cesty do království známého mimo jiné tradiční úctou k soukromému vlastnictví, chci poukázat na nebezpečí zacházení s vlastnictvím lesů. Jelikož nejvýznamnějším bohatstvím živé přírody CHKO Slavkovský les jsou právě lesy, pokouším se formulovat svůj pocit jako varování právě na stránkách Arniky.

Vrátil jsem se z cesty po Skotsku 13. srpna 95. Tentýž den jsem zachytil v televizním zpravodajství zprávu o likvidaci lesů v soukromém vlastnictví restituentů v oblasti Beskyd. Pro své zisky taková vlastníci i jinde likvidují porosty, které přes všechny výhrady k socialistickému hospodaření v lesích byly vypěstovány do stadia, které teprve spěje k hospodářsky zdůvodněnému obmýtí. Odborná veřejnost dobře ví, o co jde a k jakým škodám dochází. Ví také, jaké záměry ve vlastnických vztazích k lesům probíhají a připravují se. Ví, že škody na lesních porostech nelze napravit tak jako počinání hloupého sedláka, který nečas sklízí a chybně seje.

Když jsem přijel do Skotska, byl jsem ohromen krásou hornaté krajiny se severským půvabem, který mě vzrušuje.

Ohyb Ohře pod Koulí - lesy v podzemním aspektu

foto Wieser

Lesy údolí Ohře pod Zdemyslí

Foto Wieser

Byl večer modrých obzorů pod růžovou oblohou s houstnoucím blikáním hvězd na pomalu a neúplně tmavnoucí obloze, se třpytem světél v řídké obydlené krajině. Po cestě únavnou krajinou Anglie jsem stál na hranici krajiny svého srdce. Ale do té krajiny z místa, kde jsem stál, pokračoval plot, množství plotů, tisíce kilometrů plotů, které nás porovážely již Anglií. U jednoho z plotů na skotské straně se krčilo smrkové mláží. V krajní řadě byly borovičky kotvené k zemi ocelovými lanky s rektifikačními články. Plot a les se staly mým prvním fotografickým motivem ve Skotsku. V dalších dnech jsem si uvědomil, že ta země působící dojmem harmonie, země vyhledávaná turisty a obývaná hrdými lidmi, je zemí po ekologické katastrofě. Od 17. do 19. století byla téměř úplně odlesněna. Důvodem byl hospodářský prospěch, který spočíval v chovu ovcí a skotu na pastvinách získaných odlesněním. Momentální prospěch byl i z vytěženého dřeva. Důsledky odlesnění jsou známy a mnohem drastičtější doloženy i z jiných končin světa. Někde končí hladomorem,

nebo prostě jen vylidněním krajiny a samozřejmými změnami ekosystémů. Bohužel již dostatečně dlouho je známo, že lesy v krajině jsou nejen biotickým článkem, ale také společenským bohatstvím a podle své zeměpisné polohy také významným prvkem ekologické rozmanitosti a rovnováhy. Ač to nebylo formulováno na stejné úrovni jako dnes, bylo to známo i ve Skotsku v době odlesňování a u nás za doby císařovny Marie Terezie. Soukromé vlastnictví a z něho plynoucí zájmy zlikvidovaly lesy ve Skotsku. V naší zemi bohatství zůstalo, patří mezi ty klasické obnovitelné přírodní zdroje. Že o jejich existenci někdo pochybuje, že říká "lesů máme dost, jinde dobře a trzně hospodaří i v zemi s menším podílem lesů", určitě jste již slyšeli. Někdy to říká i inteligentní lidé, kteří bezpochyby již ve světě ledasco viděli. Jelikož asi právě nemáte příležitost jet do Skotska, zamyslete se nad problémem odlesnění země při jiných příležitostech - nabízí nám je i naše blízké okolí.

Ubohá druhová rozmanitost vegetačního krytu Skotska může být zají-

mává. Rozhodně to není důsledek nepříznivých klimatických podmínek, jak se snadno přesvědčíte v jedné z turistických atrakcí, kterými jsou zahrady s druhy až subtropickými. Téměř každý les na původním lesním fondu je národní přírodní památkou a při pohledu na mapu se zakresleným zalesněním Skotska mě s nadsázkou napadlo, že lesní plocha v naší CHKO bude větší než v celé té zemi. Mapa přitom zobrazuje i plochy nově založených lesních kultur. V posledních dvou až třech desetiletích probíhá ve Skotsku usilovné zalesňování podporované státem. Zřejmý je problém vlastnictví půdy. Minimum, které vlastní stát, nemá pro zalesnění země praktický význam. Soukromý vlastník může mít z lesa užitek až v dalších generacích. Ne každý chápe problém z hlediska společenského - po naší historii se společenským vlastnictvím se možná vůbec nedovedeme vžít do úvah tamějších lidí. Skutečností je, že nově zakládané lesy jsou jako záplaty v krajině rozloženy podle plotů mezi těmi vlastníky, kteří na dávno rozparcelované zemi už ani nemohou najít přirozenou hranici lesa a sotva by se dohodli o takových změnách vlastnictví a využití půdy, které by vedly k souladu hospodářských a přírodních funkcí lesa. Nicméně dobré a velké úsilí za tím vším stojí.

Druhová skladba výsadby napovídá kanadský původ sazenic. Ve dvacetiletých až třicetiletých porostech jsou zřídka kde vidět potřebné výchovné zásahy. Místa jsou nápadné holoseče mladých porostů - mohly to být i důsledky polomů. Ještě mnohé by se dalo říci, kdyby býval čas na získání hlubších informací o historii i dnešním lesnictví ve Skotsku.

Svoji zemi a její díl svěřený nám do péče známe dobře, poučme se včas!

Petr Nevečeřal

BUBLINATKY

(*Utricularia* L.)

V CHKO SLAVKOVSKÝ LES

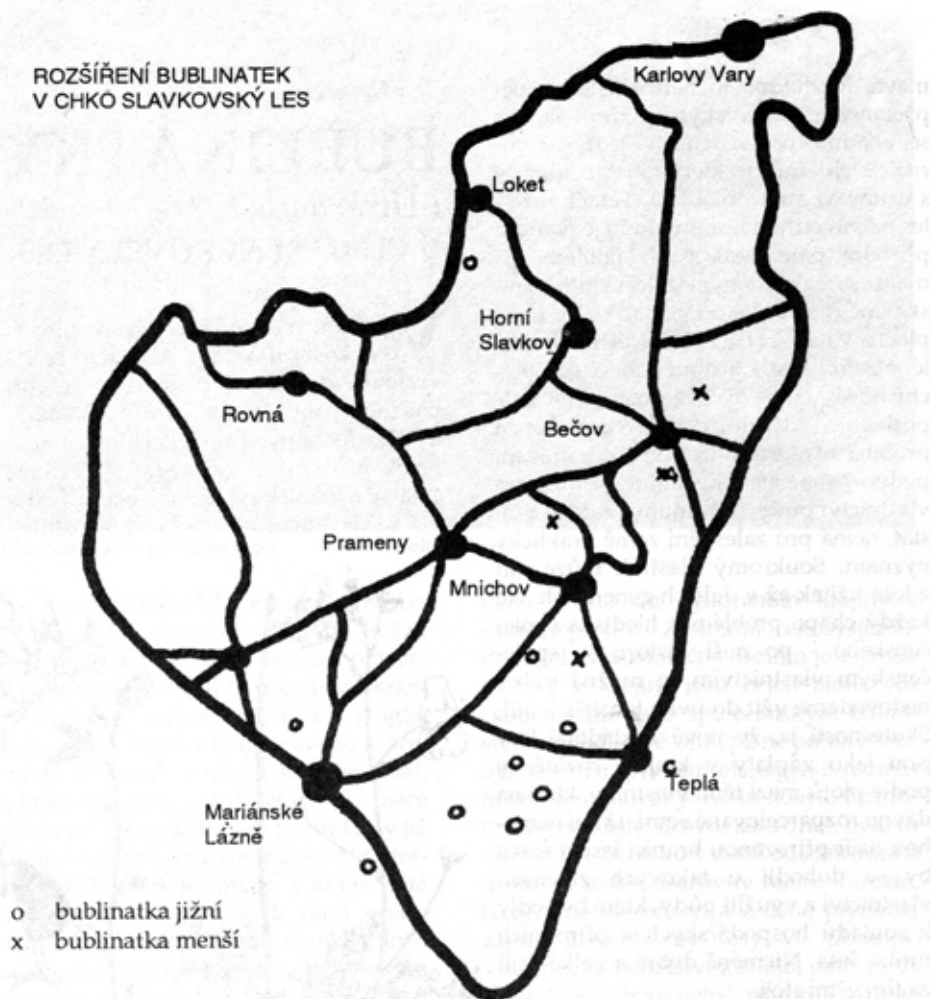
V článku o masožravých rostlinách Slavkovského lesa (Arnika 6/1983) vyslovil dr. Stodola naději, že při podrobnějším botanickém průzkumu CHKO mohou zde být zástupci bublinatky nalezeni. A opravdu. V červenci 1989 se u lučních rybníků u obce Chodova sešli odborníci na vodní rostliny

1. BUBLINATKA JIŽNÍ

2. BUBLINATKA MENŠÍ

ROZŠÍŘENÍ BUBLINATEK
V CHKO SLAVKOVSKÝ LES

(makrofyta) dr. Černohous, ing. Pivoňková a Nevečeřal, aby se přesvědčili, zdali zde roste kromě bublinatky jižní (viz Jelínek: Ohrožená květena Karlovarska, 1987) též vzácná bublinatka vícekvětá (*Utricularia bremii* Heer in Koelliker), či zda-li se jedná o běžnější bublinatku menší. Nakonec jsme byli nuceni své podezření zamítnout. Na území CHKO se tedy vyskytují dva druhy z tohoto rodu: bublinatka jižní (*Utricularia australis* R. Brown) a bublinatka menší (*Utricularia*

minor L.).

Obě bublinatky rostou v mělkých stojatých vodách (do 1 m), zastihneme je jak ve velkých rybnících (např. Velký Měchovský rybník) tak i v malých rašelinových tůňkách velkých několik metrů čtverečních. Rostliny se striktně vyhýbají vodním plochám, na nichž je provozován hromadný chov vodního ptactva, platí i pro poloumělé chovy kachny divoké. Bublinatka jižní se optimálně rozvíjí v nádržích s vodami středně bohatými

až chudými na živiny (mezotrofní - oligotrofní), bublinatka menší pak v nádržích s chudými vodami splavenými ze sousedních rašelinných luk (dystrofní). To je též jedním z hlavních důvodů proč se bublinatka menší v dnešní eutrofizované krajině vyskytuje mnohem vzácněji (4 lokality) oproti běžnější bublinatce jižní (9 lokalit v CHKO a četné lokality v rybníčních soustavách těsně za hranicemi - Chodovoplánsko, Tepelsko).

Bublinatky tvoří obvykle pás před břehovými porosty - v CHKO na pobřežích dominují ostřice, mezi kterými mohou bublinatky ve šlencích vegetovat i po ústupu vodní hladiny. Kvetou však jen na nestíněné volné hladině v dostatečně hustém porostu, optimální doba na sledování květů je vrcholné léto.

Pokud nedojde ke změně ve vodní nádrži - především ke změně trofie, bublinatky na lokalitě dlouhodobě vytrvávají, avšak vzhledem k charakteru jejich stanovišť (drobné rybníky a mělká pobřeží) dochází k jejich ústupu vlivem zarůstání rybníků a jejich mělčin, na kterém se hlavně podílí zblochan vzplývavý (*Glyceria fluitans* (L.) R. Brown). Enormní zarůstání způsobují velké výkvy vodní hladiny během opakované parného léta. Na tomto místě je třeba vyzdvihnout význam obnovy a údržby drobných vodních ploch a to nejen pro bublinatky.

Masožravé rostliny se podobně jako orchideje těší zvýšené oblibě jak v řadách botaniků a ochranářů tak i u širší veřejnosti. Doufáme, že vás právě dočtený článek podnítl přesvědčit se, jestli se ve vašem okolí či přímo ve vašem rybníce bublinatka neobjevila.

Poznámka: Největší exempláře masožravé bublinatky dlouhé až 1 metr byly nalezeny v koupališti ve městě Teplá.

Petr Nevečeřal

RUDUCHA (*Hildebrandia rivularis* (*Lieb.*) Ag.)

VE SLAVKOVSKÉM LESE

Při podzimní návštěvě kaňonu řeky Teplé jsme v roce 1989 s Jindrou Horáčkem objevili velké plochy rudě zbarvených kamenů v korytě jednoho přítoku Teplé. Jednalo se o porosty sladkovodní řasy - ruduchy (*Rhodophyta*). Ruduchy se vyskytují v mořích a ve sladkých vodách žije pouze zlomek z celkového druhového bohatství. Tato ruducha - *Hildebrandia rivularis* - je červeně až karmínově zbarvená řasa, která nejen pokrývá, ale i vrůstá do povrchu kamenů, tvořice korovitou stélku. Nápadné zbarvení všímavému pozorovateli snadno prozradí její výskyt, roste v čistých horských i podhorských potocích. Na zmíněném přítoku tvoří souvislé porosty po celém skalním dnu. Bystřina zde proudí po skalních plotnách, překonává řadu vodopádů a zařezává se do skalního podloží, aby ve spoře sem skrz sukovité větve smrků a buků pronikajících paprscích rozehrála na pozadí rozebraných skalních srázů putavé divadlo o harmonickém spojení kamene a vody. Z dalších vodních druhů jmenujme lišejník rodu *Verrucaria*, který také vyžaduje čistou vodu a podvodní mech prameničku obecnou (*Fontinalis antipyretica*). V samotné řece Teplé jsme zahlédli jen drobné skvrny na některých kamenech.

HRAD PLIKENŠTEJN

Za dávných dob byl v blízkosti farní obce Vranov ponurý hrad. Stával za ovčínem na lesnatém svahu vysoko nad údolím Lobezkého potoka. Byl vybudován na mocném skalisku z čediče a podle svých pánů Plíků měl jméno Plikenštejn.

POVĚST O HRADU PLIKENŠTEJNU

O hradu se vyprávěla pověst. Posledním pánem tu byl prý rytíř Nikles z Plikenštejnu. Byl bezdětný a dal se na loupežnickou dráhu. Se svými kumpány řádl na Loketsku. Při jedné tvrdé a krvavé púťce přišel o život a jeho hrad zůstal opuštěn. Hrad se poměrně rychle rozpadal a dnes na místě někdejšího rytířského sídla je jen strmé skalisko. Ale hluboko v podzemí leží v kamenných truhlách poklady se zlatem a drahým kamením. Na truhlách sedí paní v bílém šatě, s dlouhými zlatými vlasy a hlídá poklady. V ruce drží jablko, které daruje tomu, kdo se odváží vstoupit do podzemí a vysvobodit ji ze zakletí. To je však možné jen jednou za sto let. Jen jednou za sto let se totiž o půlnoční mši otevře skála a zůstane otevřena, dokud znejí půlnoční zvony z vranovského kostela při sv. Pozdvihování.

Tato pověst se mezi lidem vyprávěla po generace, ale ne tajemství, které měla Bílá paní ukryto v srdci. Jen ten ji totiž může vysvobodit, kdo od ní přijme jako dar jablko, a nebude hledět na zlato kolem sebe. Musí být statečný a odvážný, ale také skromný.

Stalo se, že jeden vážený, ale lakomý

sedlák z Vranova od svého mládí rok co rok mířil místo na půlnoční mši ke zřícenině hradu v naději, že se jednou dožije toho, že se skála otevře a on vstoupí dovnitř. Ale teprve jako starý muž zažil toto: "Když se rozezněly vranovské zvony o půlnoční mši, otevřela se skála bez jediného zvuku tak, že mohl volně vstoupit dovnitř. Došel na konec podzemní chodby a byl oslepen leskem zlata a drahého kamení. Nevšiml si jablka v ruce Bílé paní, vrhl se ke zlatu a plnil jím kapsy a klobouk. Znovu a znovu vynášel zlato před sluj, poháněn strachem, že zvony přestanou znít. Ale stále ho přitahovalo nepřeborné bohatství a tak se vracel, aniž by si všiml Bílé paní, natož jejího jablka. V poslední chvíli, když zvony už přestávaly znít, vyběhl ven, ovšem bez Bílé paní. Skála se neslyšně uzavřela a sedlák s hrůzou hleděl na vynesené hromady. Zlato se totiž proměnilo v kamení a tyto hromady připomínají dodnes poutníkům smutný výsledek celoživotní sedláckovy touhy."

Vranovští k tomu dodávají: Kdyby vzal od Bílé paní jablko, jistě by se proměnilo ve zlato jako odměna za její vysvobození. A tento dobrý čin by byl hodnotnější než ta největší hromada zlata. Čas vymazal všechny stopy po hradu a zbyly tu jen podivné hromady kamení. Snad inspirovaly dávné lidové vyprávěče k této pověsti... (Sepsal Hans Ertl)

FAKTA O ZANIKLÉM HRADU

Jak bývá zvykem při pátrání o hradech, bereme do ruky obvykle Sedláčkovu knihu o hradech (1) a zde čteme: "V okolí kostelní vsi Vranova stávala tvrz Plikenštejn, po níž nic nezbylo než pojmenování místa (Mittheil. GDB XXVI, S. 278). Statek ten byl lénem Leuchtenberským. Okolo roku 1360 měli jej páni z Kynžvartu, ale jako podmanství od nich rodina Pliků. V 16. století byla v Čechách rodina Šnoblů z Plikenštejna."

Ze Sedláčka očividně vychází i Soupis hradů a tvrzí z roku 1985 (2), kde se dočítáme: "Plikenštejn, tvrz 10 km jv. od Sokolova, stávala uprostřed Slavkovského lesa v okolí Vranova, východně od Rovné. Její jméno souvisí s rodem Pliků, kteří ji postavili a drželi jako léno kolem r. 1360 a 1390. Z tohoto rodu pocházel pravděpodobně Onářej Plik, který 1425 prodal k Falknovu dvůr na hoře Hard nad městem. Z tohoto rodu Pliků jsou snad i Plikové - zakladatelé hradu a města Nejdku. V 16. století se podle Sedláčka připomíná rodina Šnoblů z Plikenštejna. Jiné zprávy o této tvrzí se nezachovaly stejně jako žádné její pozůstatky, a tak z ní dnes zbývá už jen název trati v lese."

Lokalizace zaniklého hrádku:

Přesné místo zaniklého hradu ve Slavkovském lese nám zůstávalo dlouho

neznámé. Až po otevření hranic v roce 1990 se k nám dostala německá vlastivědná publikace o Vranovu (3) a v ní zprávy o hradu Plikenštejnu nad údolím Lobežského potoka i mapka. Podle ní jsme v terénu bez problémů vytypovali lokalitu dávného hradu. Nezbylo však po něm žádných stop (srovnejme například zmizelý hrad Šontál u Černošína, kde přece jen lze určit příkopy a jádro hradu).

Nejstarší písemné zprávy o Plikách:

V německé publikaci o Vranově je i citován pramen, na který se kdysi odvolával Sedláček (f), podle něhož kynžvartští páni Engelhart, Vitek, Humprecht a Jaroslav drželi kdysi jako léno kostelní ves Vranov ("...Item Engelhardt, Wiczlin, Gumprecht, Jerisla, alle "von Künswart" genannt, haben zu lehen den Kirchensatz von franov").

Polovinu Vranova měl Humprecht jako léno od pánů Leuchtenberků, druhou část Albert Plik, který měl tři dvory, dvě stavení a dvůr zvaný Plikenštejn, kde měl Plik "dům". ("Item franov halb hat der Gumprecht von Künswart von uns zu lehen, daz hat Albert Plickch fürbaz von im, drei hof und zwo herberg vnd einen hof, der ist gemein, Plickchenstein, daz haws hat er auch und der Plickch hat es fürbaz". - Mittheil. GDB 1888, S. 270).

Citace jsou z lenní knihy pánů Nothaftů a Leuchtenberků (1454 - 1460), uložené v bavorském archivu.

Kynžvartští páni se objevují ve 13. století jako jedna linie pánů z Hartenberka. Tato linie se začala nazývat "z Kynžvartu". Nejstarší známý byl Tuto z Kynžvartu (1287 - 1290). Měl pět synů - Tuta, Alberta,

Engelhart, Ekhearta a Heinricha. Z nich Albertův syn byl Humprecht, Engelhartovi synové byli Jaroslav a Engelhart (1317 - 1335). Jaroslav měl syna Jaroslava II. (1361 - 1372), což je onen "Jerisla" v leuchtenberské knize a "Witzlin" je český Vitek. Kynžvartští páni - Jaroslav, Engelhard, Vitek a Humprecht měli v kraji mnohá leuchtenberská léna, např. Kostelní Brázu, Krásnou Lípu, Smrkovec, ale i Vranov. Ve sporu Nejdeckých s Míšeňskými stáli prý na straně Nejdku, tj. na straně Pliků!!

Rodový erb Pliků:

Bernau (4) připomíná, že Plikové, stejně jako páni z Doubí (Aich) a Hieserlové z Chodova měli rodový erb, který byl rozpolcen na stříbrné a červené pole a v něm byl zkroucený pstruh (ryba).

Plikové v krajině:

Páni z Plikenštejna patřili mezi velmi staré rody.

Heinrich Plick, farář v Rodisfortu, daroval v roce 1317 klášteru Oseku polovinu dvora. **Albert Plik na Plikenštejně** uvádí se kolem roku 1360. Z pozdějších zpráv (kol 1540) je zmínka o **Jiříku Plikovi**, hejtmanu na Andělské hoře. Zpráva se týká sporu dvou feudálů v roce 1580 o majetky u Andělské hory. Svědkové vypovídají o zemřelém pánu Jiříku Plikovi, že koupil před 60 či více lety vesnice Bražice (Perglas) a Javornou (Ohorn) od kancléře Heinricha z Plavna. Nejbližšími sousedy Pliků v Císařském lese byli **páni ze Štampachu** (Steinbach). Pocházeli z dnešní Kamenice, ale není známo, že by tam stál hrad. Měli v okolí

— ERB RODU PLIKŮ —

mnoho majetků. Roku 1506 se uvádí Jeronym Štampach i na Vranově, tentýž pak v letech 1525 - 1529 na Krásné Lípě. Jeho synové Václav a Jan neměli potomků. V té době byl hrádek Plikenštejn už dávno zříceninou.

Odhad doby obydlení hrádku Plikenštejna:

Jestliže Plikové z Plikenštejna založili kolem roku 1300 hrad Nejdek, pak rodné sídlo **Plikenštejn** bylo starší, stejně jako

Vranov. Hrádek musel být stavebně malý, stísněný, snad dřevěný. Není však zpráv, že by hrádek vyhořel, jak bývalo u dřevěných hrádků běžné. Ještě za Alberta Plika (1360) byl však obydlen, mohl tedy zaniknout nejdříve koncem 14. století.

Po husitských válkách mizí role Pliků v kraji. Toto jméno se však ještě tu a tam objevuje na různých místech v krajině.

Plikové z Plikenštejna jako zakladatelé hradu Nejdku:

Nejdek vznikl údajně v místech, kde kol 1200 tepelský Hroznata založil cínové jámy. Hrad tu vznikl o něco později. Zakladatelem hradu byl prý **Konrád Plik z Plikenštejna**. Jeho syn **Petr Plik** ("Petrus dictus Plics de Neydek" (5)) přijal od krále Jana Lucemburského v roce 1340 hrad Nejdek s dvěma blízkými vesnicemi jako léno. Zde Plikové vládli do konce 14. století. Po nich se vystřídal na hradě řada majitelů. Koncem 16. století nebyl už hrad obýván, v městě vzniklo panské sídlo. Hrad se změnil ve zříceninu, až

zbyla jen pobořená věž, sloužící k posledku jako zvonice (2).

VZPOMÍNKY FRANZE FENKLA (LOBZY)

"Vyprávění našich rodičů o dávném hradě v nás vyvolávalo zvědavost a jako chlapeci jsme hledali místo, kde stával hrad. Našli jsme je. Ve svahu ve smrkovém lese stálo skalisko a tady jsme přelézali velké balvany a přemýšleli, jak to tu asi vypadalo před staletími. Později jsme pátrali po písemných stopách. Od kdy byl Vranov s hradem lénem, to sice nevíme, ale již roku 1350 měli Leuchtenberkové majetky v Čechách. Kynžvartští získali říšské léno v roce 1295. Patřilo k tomu také Žandovsko a Vranov. Kynžvartští možná mohli dále pronajmout Vranov pánům Plikům. Blöimstoan - tak znělo jméno Plikenštejn ve zdejších nářečích (3).

Jaké byly osudy tvrze? Již v roce 1389 označuje Humprecht z Kynžvartu pevnost Plikenštejn za opuštěnou. Za jeho časů držel Albert Plik ještě polovinu Vranova a seděl na rodném "hawsu", tj. na hradě.

Odkud pocházeli páni Plikové? Nevíme. Snad patřili k rytířům křížového řádu z Lokte, neboť loketský purkrabí měl na starost filiální kotel sv. Jakuba Většího na Vranově (uvádí se 1241).

LITERATURA A PRAMENY

1. SEDLÁČEK August: "Hrady, zámky a tvrze království českého" (Šolc a Šimánek, Praha 1937), XIII. díl, s. 157.

2. BĚLOHLÁVEK Miloslav a kol. "Hrady, zámky, tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku - Západní Čechy". Svoboda, Praha 1985, s. 228 a 261.

3. Heimatbuch Frohnau

4. BERNAU Friedrich: "Studien und Materialien (Spezialgeschichte und

Heimatskunde des deutschen Sprachgebiet in Böhmen und Mähren)". Prag 1903, s. 70, 454, 468, 595, 598.

5. ZELENKA, A. - JAVORA, T.: "Sudetendeutsches Wappen-Lexikon". Passavia 1985, s. 247.

Zdeněk Buchtele

Lokalizace a průzkum zaniklého hrádku PLIKENŠTEJN

Do nedávna málo známé místo, kde hrádek stával, bylo dosti přesně lokalizováno dr. Šebestou z Chebského muzea (viz Arnika 5/1983). V březnu 1995 se i nám podařilo místo nalézt a podrobněji prozkoumat.

Jdeme-li od obce Podstrání směrem na Sokolov, mineme odbočku vlevo na bývalý Vranov a Rovnou. Asi 400 metrů za touto odbočkou, na svahu vlevo, vyčnívá ze svahu skalisko. Dnes je v těchto místech les odtěžen a vznikla zde jakási bezlesá proluka. Les pokračuje teprve po několika desítkách metrů. A právě zde, na skalisku, stával kdysi Plikenštejn.

Směrem k západu se ostrožina napojuje na dnešní pole. Z této nejpřístupnější strany byl hrad oddělen, jak se zdá, třemi příkopy. Mezi nimi bývaly hradby pravděpodobně v podobě sypaného valu s palisádou a pouze ve vzácnějších případech mohla být část hradeb vyzděná. Na vrcholku skály pak stál vlastní hrádek (?). Na vrcholku zmíněného skaliska je plošina asi 10 x 6 metrů. Jestliže zde existovala dřevěná stavba, byla jistě ukotvena do vytesaného lůžka (otvoru) o rozměru 15 x 25 centimetrů a hloubce 16 centimetrů. Vlevo od tohoto lůžka je vytesán do skály podélný otvor o rozměrech dospělého

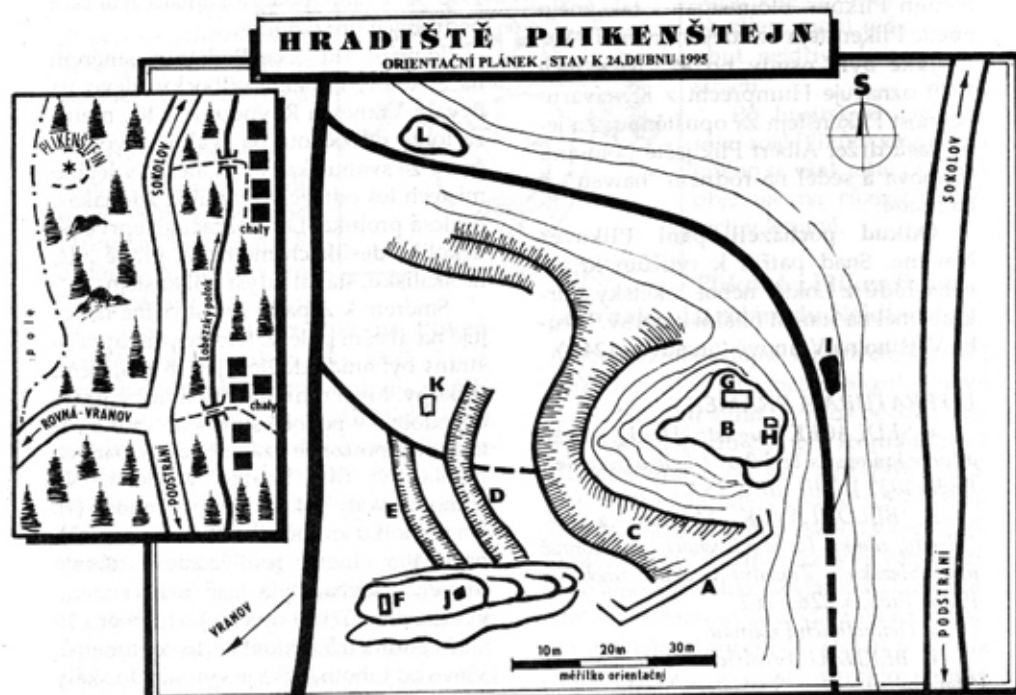
člověka. Nabízí se vysvětlení, zda-li se nejednalo o strážní místo. I ležící člověk měl odtud celou oblast jako na dlani.

Ve škvrách mezi jednotlivými skalními bloky na vrcholku, ale i jinde, byly nalezeny keramické střepy. Ty plně odpovídají době, kdy byl hrádek obydlen (asi 13. - 14. století). Odvažují se tvrdit, že existence hrádku byla velmi krátká, protože ten již v té době neodpovídal požadavkům šlechty na bydlení. Jednalo se o stavbu téměř celou dřevěnou, a tak není divu, že byl hrádek záhy opuštěn a velice rychle chátral.

Na orientačním plánu je zaznamenáno vše, co dnes můžeme v tomto zajímavém místě ještě vidět. Kolem skály je dodnes dobře zachovalý příkop (v ně-

kteřých místech široký až 10 metrů). Další příkopy jsou již v pouhém náznaku. Jižní hradby stály na přírodním skalnatém podloží, kde dodnes můžeme vidět lůžko pro ukotvení dřevěné palisády. Skalisko je na plánu označeno písmenem "J". Na tuto hradbu navazuje další (v plánu písmeno "A"), dále pak sypaný val s palisádou, která byla pravděpodobně v některých místech vyzděná. Ta zatáčí k severu, kde se spojuje se skálou.

Od severu k jihu prochází cesta přibližně po rozhraní lesa a pole. Ta pokračuje až k cestě do Vranova a z ní je odbočka do hradního areálu kolem stavební jámy. Zde snad stávala jakási strážnice - vrátnice a ještě dříve, směrem k severu, je

A - SYPANÝ VAL (možná zeď) * B - VRCHOL SKALSKA * C - HLAVNÍ PŘÍKOP č.1 * D - PŘÍKOP č.2 * E - PŘÍKOP č.3
F - KOTVENÍ OTVOR VE SKÁLĚ * G - ZAHLOUBENÍ (možná pro strážce) * H - OTVOR PRO UKOTVENÍ PLOŠINY * I - PLOŠINA
S MOŽNÝM OSÍDLENÍM * J - PŘÍROZENÁ SKALNÍ HRADBA * K - PŮDORYS STAVBY (vrátnice?) * L - VODNÍ ZDROJ - bývalý
rybníček

Otvor pro ukotvení plošiny (H)

odbočka vedoucí kolem vodního zdroje, ta se stáčí nejprve severovýchodně pod skálu a později již v lese zaniká. Plošina pod skalou, která je rozdělena cestou, naznačuje její zapojení do hradního areálu. Lze předpokládat, že byla využita k běžnému hradnímu provozu a k obývání. Pouze v případě největší nouze byla opuštěna a její obyvatelé se přestěhovali na místo "nedobytné" - tedy na skalisko.

Všechno, co zde popisují, jsou pouhé dohady odvozené z mého terénního průzkumu. Jisté je, že odborný archeologický průzkum by určitě odhalil další zajímavosti tohoto unikátního místa starého osídlení, které zde vznikalo současně s tisíciletým osídlením sousedního Vranova, jehož historie skončila necitlivým vymazáním z mapy v padesátých letech našeho století.

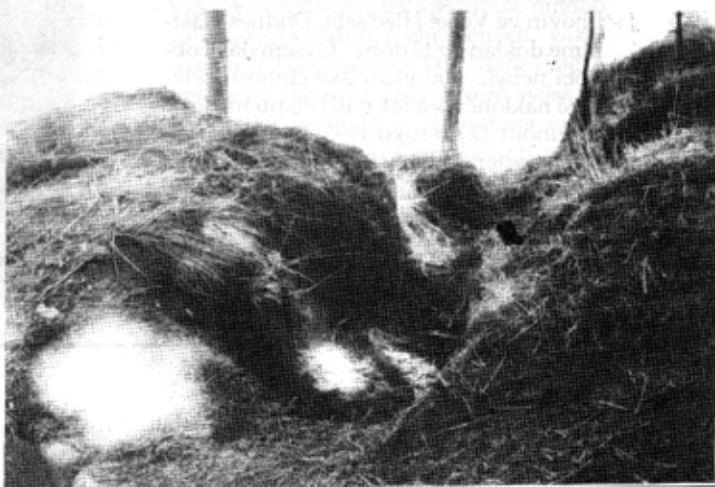
Popis nalezeného materiálu

Celkem bylo nalezeno 9 úlomků keramického materiálu, z toho 4 kusy větší a 5 drobnějších. Většinou se jedná o části ze stěn nádob,

pouze jeden větší je okrajový, s průřezem viz obrázek (1 : 1) a jeden drobnější pochází snad jako okraj dna nádoby. Střepty obsahují větší množství slídy, jsou v různých tloušťkách a barvě hlíny, z vnitřní strany a v jednom případě z venkovní strany jsou vlnky po prstech hrnčáře. Stářím odpovídají době trvání Plíkenštejna. Kostěný úlomek připomíná část spony do vlasů, je po obvodu zdoben drobným jemným rýhováním. Ohlodaly ho tak myšky, nebo je to výtvar lidské ruky?

Zahloubení - možná pro strážce (G)

Jiří Šmerda

MARIÁNSKOLÁZEŇSKÝ LIKÉR

Většina lázeňských měst má svůj bylinný likér specifické chuti. Našemu městu však dlouho takový výrobek chyběl. V naší rodině existoval starý rodinný recept a tak jsme se do výroby pustili.

Zakladatelem firmy byl náš otec a já s bratrem. V podstatě lze počátek našeho snažení, tedy i založení firmy, datovat do let 1945 - 1946, kdy otec zažádal o povolení soukromého podnikání v oblasti výroby lihovin. Tehdy dostal příslib o předání technologického zařízení výroby lihovin ve Velké Hleďsebi. Dodnes vlastníme doklady z té doby. Ovšem další období nebylo podnikatelské činnosti příznivě nakloněno, a tak další etapu musíme posunout až do roku 1992, kdy po získání živnostenského listu jsme začali na celé záležitosti intenzivně pracovat. Po úmorné práci (zpracování studie, odsouhlasení OHS Cheb, zpracování projektové dokumentace, přiděl lihu od ministerstva zemědělství, schvalovací říze-

ní výrobku, atest nezávadnosti výrobku, úprava části rodinného domku na výrobu, kolaudační řízení atd.), jsme konečně zahájili zkušební provoz. Obzvláště složitě bylo schvalovací řízení likéru.

Abychom získali povolení k výrobě, bylo nutné požádat o rozhodnutí ministerstva zdravotnictví. Předložili jsme vzorky jak samotného likéru, tak i mace-rátu (výluh bylin) specializovanému pracovišti v Brně. Též jsme museli sdělit

tomuto pracovišti z jakých bylin je výrobek složen. Neprozradili jsme však dávkování - to zůstává tajemstvím výrobce. Jako další se k výrobku vyjadřoval Státní ústav Praha. Po předložení fyzikálního a chemického rozboru (lihovitost, cukr, karcinogenní látky, těžké kovy) a po vyjádření Státního zdravotního ústavu byl vydán ministerstvem zdravotnictví - hlavním hygienikem souhlas k výrobě. Současně probíhalo řízení na ZPI Plzeň, byla odsouhlasena PN výrobku, přidělen čárkový kód a nakonec jsme požádali patentní úřad o ochrannou známku na řešení etikety a názvu výrobku.

Mariánskolázeňský likér je značkový výrobek, který působí blahodárně na zažívací trakt. Obsahuje byliny, které podporují vylučování enzymatických šťáv žaludku, žlučníku a napomáhají intenzivnější peristaltice střev (jedná se především o kořen hořce, čubrt, zeměžluč a angosturu). Likér obsahuje dále

výtažek z kořene puškvorce, který upravuje kyselost žaludečních šťáv. Důležitý je i obsah květu z arniky, která odstraňuje záněty v zažívacím traktu. Nesmím zapomenout ani na další aromatické látky jako je květ pomerančovníku a další aromatická koření. Celkem výrobek obsahuje 13 druhů bylin a koření. Aby byla docílena specifická vůně a chuť, musí být doba "zrání" likéru tři měsíce.

Likér doporučujeme pít vychlazený (teplota okolo 5 °C), kdy především vynikají některá aroma. Výrobek je vhodný i k použití a výrobě různých míchaných nápojů a je velice chuťově příjemný i s limonádou.

Přejeme si, aby Mariánskolázeňský likér se stal reprezentačním výrobkem našeho lázeňského města a aby důstojně doplňoval sortiment originálních výrobků zde již vyráběných.

A co říci na závěr?

Ochutnejte! Na zdraví!

Petr Nevečeřal

NENÁPADNÉ CHRÁNĚNÉ ROSTLINY CHKO SLAVKOVSKÝ LES

Vysloví-li se slova rašeliniště, rašelinné louky, představíme si obvykle kyselá (acidofilní), neúživná, stále podmáčená stanoviště porostlá rašeliničky a nemnoha nenáročnými rostlinnými druhy. K rašeliništním, humolit tvořícím biotopům, se řadí i slatiniště. Ta jsou ale na rozdíl od vrchovištních rašelinišť a v CHKO běžných rašelinných luk živinami dobře zásobena (např. vápníkem) a jejich půdy mají reakci zásaditou až neutrální. V na-

ších podmínkách zastupují biotop slatiniště slatinné louky. V CHKO byly zaznamenány na JZ svazích masivu Slavkovského lesa a Tepelské vrchoviny, v ochuzené formě též na úpatí Podhorního vrchu. V druhovém spektru těchto vzácných společenstev vystupuje mnoho zajímavých druhů (chráněných, vázaných v CHKO jen na tato stanoviště): prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*), pětiprstka žežulník (*Gymnadenia conopsea*), ostřice chabá (*Carex flacca*), ostřice oddálená (*Carex distans*), sítina sívá (*Juncus inflexus*), kalcitolerantní rašelinič Warnstorfová (*Sphagnum warnstorffii*).

My se však v další části článku zaměříme pouze na dva zástupce: 1) na tuřici

(ostřici) **Davallovu** (*Vignea davalliana*), která je pro tato společenstva charakteristickým a určujícím druhem, ve fytoocenologické terminologii jsou slatinné louky označovány jejím jménem - svaz *Caricion davallianae* Klika 1934, 2) na drobnou **tuřici** (**ostřici**) **blešní** (*Vignea pulicaris*). Obě tuřice patří podle zákona mezi chráněné rostliny zařazené do kategorie ohrožených druhů. Zatímco trsy

tuřice Davallovvy (vysoká 10 - 40 cm) odhalí florista při procházení se mokřadními lukami, aby objevil rozvolněné trsy tuřice blešní (vysoká 5 - 25 cm) musí pokleknout nebo se pohodlně usadit a v klidu se zahledět mezi stébla. Další rozlišovací znak je jednodomost (v klasu jsou květy samčí i samičí) u tuřice blešní a dvoudomost (samčí a samičí rostliny jsou samostatní jedinci) u tuřice Davallovvy. Od ostatních v CHKO rostoucích ostřic a tuřic je odlišuje přítomnost jen jednoho klasu na lodyze.

Podrobný popis nalezne zájemce v každé flóře (např. Dostál 1989; Nová květena ČSSR)

V současné době máme zachyceny 4 lokality tuřice Davallovvy (Lázně Kynžvart: Velká louka a u záměckého parku, Chotěnov, Ovesné Kladruby) a 2 lokality tuřice blešní (Velká louka, Ovesné Kladruby, na 2 lokalitách udávaných v literatuře - Prameny a u Stříbrného potoka pod Ovesnými Kladruby, nebyla nově potvrzena).

Vhodným způsobem k udržení druhové diversity těchto společenstev je kosení, které se v rámci provádění managementu na vybraných plochách připravuje. Naopak pastva či jen přehánění hovězího dobytka působí na biotopy slatinných luk mnohem tragičtěji než jejich ponechání vlastnímu osudu.

TUŘICE
DAVALLOVA

TUŘICE BLEŠNÍ

STAVBY NA VRCHOLCÍCH KOPCŮ

Již jsem v Arnice psal o stožárech na kopcích a celý seriál článků byl věnován stavbám, které dotvářejí krajinu. Když se nyní na můj úřednický stůl s neodbytnou vytrvalostí vrací náměty na stavby, které krajinu s jejím chráněným rázům již nedotvářejí, ale znetvořují, mohu donekonečna opakovat známé pravdy a argumenty, zatímco na straně investorů bzučí jen úvahy o volném podnikání a lukrativnosti právě těch stavení v lesích a na vrcholcích kopců.

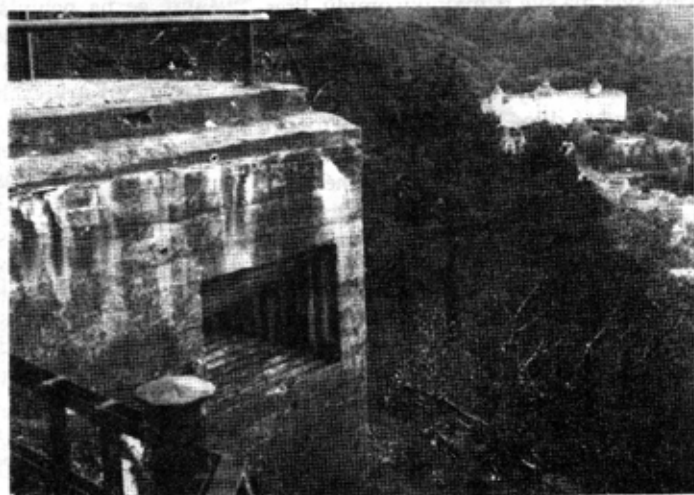
Tak se znovu budeme vracet k problematice hotelu na vrchu U tří křížů. Obávám se, že ještě mnohokrát.

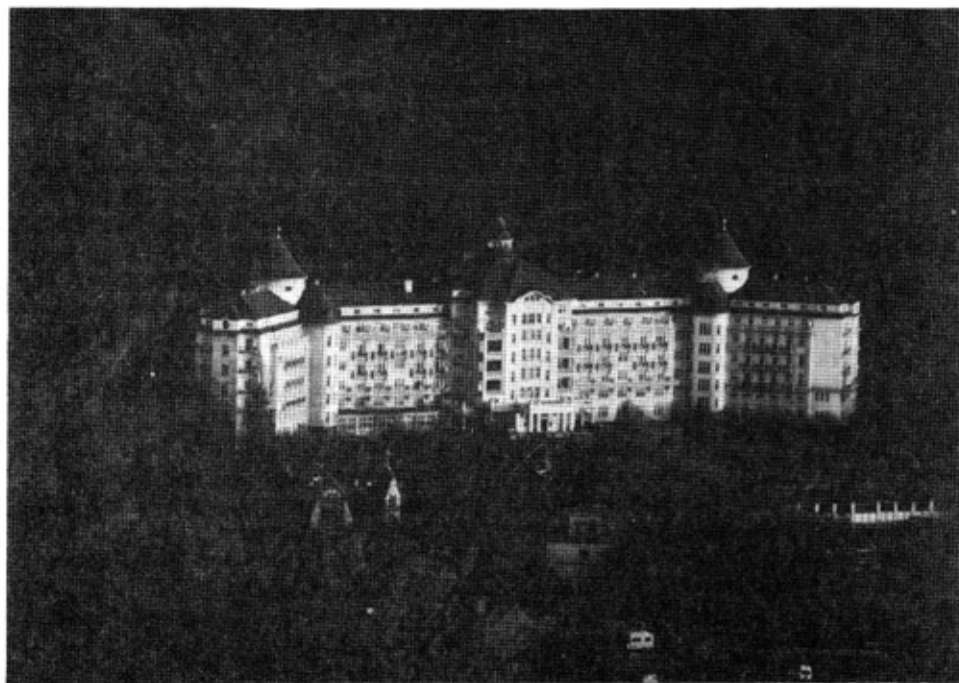
Ve starověku mohl na tom kopci stát chrám, ve středověku hrad, v našem věku hotel Imperiál, kdyby nebyl postaven na svém vhodnějším místě. Jelikož urbanizace krajiny od těch dob výrazně pokročila a naše znalosti o přírodním prostředí rovněž pokročily, neměly by na takových kopcích v budoucnosti stát hotely coby chrámy hlouposti. Již dnes vůbec nejde o problém architektonické dominance na kopci. Jde o rozvrat přírodního prostředí. Zde v lázeňských lesích, jinde v přírodních systémech ještě choulostivějších.

Jedním z podporných argumentů pro výstavbu na vrchu U tří křížů je vybudování již v předválečném období

započaté lanovky. Když se ve druhém desetiletí našeho století budovaly a projektovaly lanovky v Karlových Varech, byly to prioritní dopravní cesty na výšiny typické pro toto město. Dnešní model přístupových cest můžeme ve Varech studovat na příkladu Diany. Příznačný je trvalý tlak na otevření vozovky na vrchol pro veřejné zpřístupnění vozidly. Na Abergu toho již bylo nelegálně dosaženo. Stejnou problematikou trpí i údolní polohy, kde odstrašujícím příkladem jsou Svatošské skály. Podobné a ještě grandióznější by to bylo na vrchu U tří křížů, kde by navíc bylo nutné vymýtit les pro novostavbu. Její kapacita by podle poradců, kteří se přiučili někde docela jinde, měla být nejlépe nad 500 lůžek. A všechny, kteří se budou chtít ocitnout nahoře, prý obslouží lanovka! Ke škodě

Bunkr z druhé světové války na vrchu
U tří křížů foto Wieser

Imperiál na výšině v údolí Teplé

foto Wieser

na lázeňském prostředí prý nedojde, naopak celý svět se přijede podívat. Ano, celý svět má své památníky omylů. Přesto je lidstvo nepoučitelné, jak o tom svědčí ambice válečníků, hlasatelů lepších zítřků a zkrachovaných podnikatelů. Je-li započato mylné dílo, těžko se zvrací rozběh jeho budování. Vždyť by to měli všichni znát z naší jednačtyřicetileté mylné cesty!

Opravdu při ohleduplnosti na zachovanou jedinečnost Karlových Varů nelze najít zdůvodnění stavby hotelu na vrchu U tří křížů. Je dobře, že i nedokončené těleso lanovky zarůstá. Jen pro zpřístupnění lesnatých výšin, vyhlídkových plošin a cest by totiž její vybudování a provozování bylo neekonomické - to je přeci argument doby! Lidé, kteří potřebují lázeňské lesy, mohou pro své zdraví udělat

tím více, dojdou-li na kopec pěšky. Pro ty, kteří nemohou, jsou k dispozici jiné cesty do lesů i k vyhlídkám.

Ať, prosím, nikdo neargumentuje tím, že na nejvyšší horu naší země, na znetvořenou Sněžku, vede lanovka. Právě to by se nemělo opakovat čímsi podobným v Karlových Varech. Ten strašný příklad jsem měl stále na mysli, když jsem stoupal na nejvyšší horu Velké Británie. Na Ben Nevis se stoupá od hladiny moře do výšky 1 344 metrů bez lanovky. Od parkoviště v nadmořské výšce asi padesát metrů stoupá neuvěřitelné množství lidí po stezce, která končí na vrcholu - nic víc, žádná restaurace, jen bivačová chatka asi pro 6 lidí, kteří by došli v nepohodě. Víím, že Fort William není totéž co Karlovy Vary. Ale přece - je to jedno z těch jedinečných míst na světě, a proto tam hledají svoji spokojenost lidé.

DROBNÉ ZOOLOGICKÉ ZPRÁVY

V této rubrice jsou uveřejňovány krátké zprávy se zoologickou tematikou z území CHKO Slavkovský les. Rubrika je otevřena všem, vítány jsou veškeré zajímavé údaje (např. pozorování vzácných či ohrožených druhů, informace o konkrétních akcích zaměřených na ochranu živočichů apod.).

Oprava: Údaje o výskytu kulíka bledého, kulíka písečného a jespáka obecného na vodní nádrži Podhora (Arnika 38/1994, str. 36) pocházejí z roku 1994 a ne z roku 1944, jak bylo nesprávně uvedeno. Za chybu se velmi omlouváme.

V únoru 1995 proběhlo tradiční sčítání netopýrů na zimovištích. Během tří denní akce (15. - 17. 2.) byly zjištěny počty zimujících netopýrů na 18 lokalitách v CHKO Slavkovský les. V podzemních prostorách (staré štoly, sklepy) a na hradech bylo zaznamenáno 10 druhů netopýrů (stejně jako v roce 1993) o celkovém počtu 160 jedinců. Zastoupení jednotlivých druhů: netopýr velký 72 ks, netopýr vodní 41 ks, netopýr ušatý 24 ks, netopýr řasnatý 6 ks, netopýr černý 5 ks, netopýr severní 5 ks, netopýr Brandtův 4 ks, netopýr velkouchý 1 ks, netopýr dlouhouchý 1 ks, netopýr vousatý 1 ks. Při porovnání s údaji z minulých let je třeba vzít v úvahu i možné ovlivně-

ní početnosti netypicky teplými únorovými teplotami (zejména u chladnomilnějších druhů jako netopýr černý a netopýr severní lze předpokládat předčasné opuštění zimovišť).

(RNDr. J. Bytel)

V Arnice 38/1994 byla v článku "Netopýři Slavkovského lesa" uvedena informace o zajištění klidového režimu dvou netopýřích zimovišť pomocí mříží. Jedna z mříží vydržela pouhé tři měsíce - při kontrole zimoviště dne 15. února 1995 bylo zjištěno její vylomení. Narušení netopýřního soukromí bylo o to závažnější, že se jedná o jediné známé zimoviště netopýra velkouchého (silně ohrožený druh) a netopýra Brandtova (ohrožený druh) ve Slavkovském lese. Další pokus o znepřístupnění zimoviště bude učiněn na podzim letošního roku.

(P. Nový)

Dne 10. 3. 1995 byl nalezen na okně hotelu Siven v Mariánských Lázních neto-

ČÍRKA
MODRÁ

KACHNA
DIVOKÁ

pýr pestrý (*Vespertilio murinus*). Zbylé zimní dny prospal v "náhradním" zimovišti ve skladu Správy CHKO, ze kterého odlétl v noci z 30. na 31. března. Podobné štěstí neměl netopýr ušatý (*Plecotus auritus*) nalezený 1. 4. 1995 před budovou 2. základní školy v Mariánských Lázních. I přes umělé krmení a veterinární ošetření zlomeného křídla po necelém týdnu uhynul. Za péči o neobvyklého pacienta (prvního ošetřovaného netopýra během veterinární praxe) děkujeme MVDr. Petrovi Vodičkovi z Mariánských Lázní.

(RNDr. J. Bytel)

Umísťování tzv. berliček pro dravé ptáky pomáhá řešit nedostatek stromů používaných k odpočinku a k vyhlížení kořisti ve zcelených plochách zemědělské půdy. Koncem roku 1994 byla dokončena "ověřovací série" těchto berliček. Jako první je rozmístil v březnu 1995 na svých pozemcích v okolí Popovic ing. Václavík. Další berličky instalovali pracovníci Správy CHKO počátkem května na zemědělské pozemky vlevo do silnice Teplá - Otročin. Siluety dravců sedících na berličkách potvrzují, že nešlo o zbytečnou akci. (*P. Nový, RNDr. J. Bytel*)

I na jaře 1995 byl ve spolupráci s Úřadem města Karlovy Vary zajištěn bezpečný tah ropuchy obecné v Křižkové ulici v Karlových Varech. Na bezpečném překonání kritického úseku mělo nemalý podíl zejména omezení dopravy v no-

čních hodinách. Celkový počet táhnoucích ropuch ve dnech 25. 3. - 21. 4. dosáhl úctyhodných 2387 kusů.

(*ing. S. Wieser*)

Sledování vodních a mokřadních ptáků na tahu a v průběhu zimy probíhá v evropském rozsahu od šedesátých let. V naší republice je prováděno sčítání ptáků ve třech termínech (říjen, leden - mezinárodní termín, duben). Hlavním významem akce je získávání údajů o změnách početnosti ptačích druhů v Evropě, jejich tahu, úspěšnosti hnízdění (říjnový termín) a částečně o stavu hnízdních populací (dubnový termín). V roce 1995 se do celostátního sčítání vodních ptáků v mimohnízdním období zapojili poprvé i členové zoologické sekce a to v lednovém a v dubnovém termínu.

Při lednové kontrole (14. 1. 1995) byly zjištěny tyto počty ptáků: kachna divoká 639 ks, labuť velká 26 ks, lyska černá 11 ks, volavka popelavá 8 ks, polák chocholačka 3 ks. Bylo pozorováno 5 druhů ptáků o celkovém počtu 687 ks. Vzhledem k tomu, že až na výjimky byly vodní nádrže zamrzlé, ptáci byli soustředěni na 5 lokalitách (z celkového počtu 58 kontrolovaných), což sčítání značně usnadnilo.

Při dubnové kontrole (15. 4. 1995) bylo druhové složení pestřejší: kachna divoká 528 ks, polák chocholačka 336 ks, racek chechtavý 99 ks, lyska černá 50 ks, kopřivka obecná 38 ks, polák

ORLOVEC
ŘÍČNÍ

velký 31 ks, labuť velká 16 ks, potápka roháč 11 ks, volavka popelavá 7 ks. Z méně početných nebo vzácnějších druhů byly zjištěny druhy bekasina otavní 4 ks, čejka chocholatá 3 ks, potápka malá, čírka modrá, lžičák pestrý, vodouš kropenatý, orlovec říční (vždy 2 ks), zrzohlávka rudozobá, slípka zelenonohá, ledňáček říční (vždy 1 ks). Zahrneme-li 54 ks konipasa bílého a 11 ks konipasa horského při dubnové kontrole byl zaznamenán 21 druh o celkovém počtu 1201 ks. Celkově bylo kontrolováno 56 lokalit (na 21 z nich nebyl zjištěn ani jeden druh).

Největší početnost vodních ptáků (v lednovém termínu 582 ks, v dubnovém 535 ks) byla zjištěna na Chotěnovském rybníku u Mariánských Lázní. (S. Šindelář, RNDr. P. Poc, RNDr. J. Bytel)

BEKASINA
OTAVNÍ

VODOUŠ
KROPENATÝ

Instalaci hnízdní podložky pro čápa bílého v Měchově (viz Arnika 38/1994, str. 37) provázely i obavy, protože podle dostupných informací někdy podobný zásah odradí čápy od hnízdění a vede k opuštění hnízdiště. Již 16. 4. 1995 rozptýlil obavy první z čápů, který hned po přiletu začal s dostavbou hnízda; 19. 4. byl pár kompletní a hnízdo dále rostlo. (Za předání přesných údajů o přiletu čápů děkujeme manželům Vychytilovým z Měchova.) Přestože u paty sloupu byl dostatek větví z původního hnízda, čápi tento materiál k dostavbě hnízda nepoužili a přinášeli větve odjinud. Lze předpokládat, že došlo i ke snesení vajec, protože čáp sedící na hnízdě byl pozorován opakovaně při kontrolách ve dnech 2. 5. a 12. 5. Hnízdění však nedopadlo úspěšně, mláďata čápi nevyvedli. Dne 25. 5. (a podle údajů místních obyvatel již o týden dříve) bylo hnízdo opuštěno a dospělí ptáci nebyli pozorováni ani v okolí.

(P. Nový, RNDr. J. Bytel)

Zdeněk Buchtele

STŘEDOVĚKÉ OSÍDLENÍ a jiné zajímavosti v západní části Slaykovského Jesa

Zulovým kamenem se záhadným nápisem jsme se rozloučili v Arnice č. 38 a s dalším neméně zajímavým tématem vás chci dnes seznámit. Díky dobrému počasí začalo pátrání trochu dříve. Cílem byla oblast začínající od Kňafáku směrem proti proudu Knaipelbachu, kolem paty kopce Kozák a končila až skoro u Smrkovce. Lořského roku objevené osídlení (asi osady Klein Schneedorf) nebylo možné zaměřit, protože zde mezi tím proběhla rozsáhlá těžba dřeva, a tak bylo

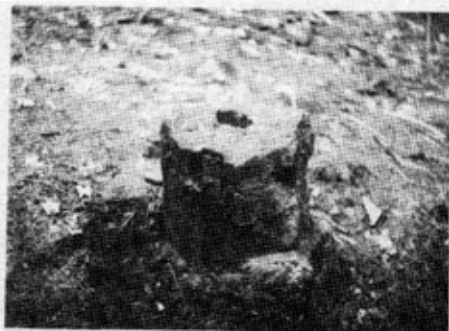
všechno značně narušeno. Pár kroků severně za zmíněnou osadou, se po vrstevnici táhne vodní přivaděč, kterým byla pravděpodobně přiváděna voda k vypírání těžené rudy. Voda do přivaděče proudila z potoka, kde asi 30 metrů pod Grundmühle byla hráz. Samotný Grundmühle je dnes v troskách, ale přesto představuje krásně dochovanou památku ze středověku (klapal už v 15. století), a zároveň představuje vkusnou ukázkou praktického využití jednoho z neschetných

toků oblasti. Mlýn byl v pozdějších dobách upraven k báňským účelům a byl dán podnět i k další výstavbě nové úpravy a zpracovny rudy o pár desítek metrů výše proti proudu vody. Samotný Grundmühle dosloužil současně s ukončením těžby, která právě v této oblasti byla silně rozvinuta a trvala až do 18. století.

Rýžování rud začalo ve Slavkovském lese na přelomu 12. a 13. století a bylo prováděno jako doprovodný pracovní proces při hlubinné těžbě. A právě v námi navštíveném místě nacházíme přímo učebnicovou ukázkou těžby cínové rudy včetně areálu na zpracování této rudy. Jsou zde zachované štolky, haldy, zaklady, vyvážky a vůbec všechno, co k těžbě patří. V celé oblasti nacházíme na každém metru země stopy po dlouhodobé intenzivní těžbě - stopy po rýžování, po jámové těžbě, ale i hlubinné těžbě.

Jak jsme si řekli minule, s těžbou vstoupilo do oblasti i osídlení. Ve většině případech bylo velmi krátké - závislé na délce těžby v místě. Stop po takovémto krátkodobém osídlení je pochopitelně dochováno málo. I přesto je však můžeme i dnes dohledat a doložit. U trvalejšího osídlení se úměrně zvětšuje možnost a množství důkazných materiálů, tedy i stop v terénu, jak je tomu i v případě Klein Schneedorfu.

Nad touto osadou se severně vypíná kopec Kozák (747 m.n.m.) a na jeho téměř vrcholu nalezneme stopy nejen po intenzivní těžbě, ale i po osídlení. Nachází se zde velké množství plošin vzniklých z výsypek. Na většině těchto míst stávaly jakési provizorní stavby, které zabezpečovaly nejzákladnější vybavení a potřeby pro drcení a zpracování cínové rudy. Na těchto plošinách,

Kamenná patka- v otvoru v horní části byly nalezeny střepy šmolkově modré skleněné nádoby

které se nalézají v nižší poloze a jsou více chráněné proti nepřízní počasí, už nalézáme stopy po osídlení. Potvrzuje to i přítomnost vodních zdrojů, které zde pramení. Nacházíme zde dokonce i malý rybníček se zachovalou hrází. Toto osídlení po vytěžení rudného ložiska zanikalo a lidé se stěhovali na delší, či kratší čas opět dále. A tak celý kopec Kozák je protkáán těmito důkazy a pozůstatky dob těžby, včetně různých náhonů, přivaděčů vody, stok, cest a jam.

Nad Grundmühle, asi 120 metrů proti proudu potoka, najdeme kamennou hráz (dnes protřzenou), která pravděpodobně sloužila jako stavidlo a rozvod vody do dalšího přivaděče. Ten byl vyhlouben po vrstevnici kopce Kozák a byl veden jako I. patro nad přivaděčem, který je těsně nad osadou Klein Schneedorf. V těsné blízkosti kamenné hráze je zachováno

Nádobka nalezená v dutině kamenného soklu u kaple nad Křafákem

výška 14 cm
průměr 9,5 cm
průměr
hrdla 4 cm

několik pozůstatků po budovách bývalé úpravy rud. Dnes jen stěží můžeme určit, která jakému účelu sloužila. Pouze budova u hráze nám napovídá, že se pravděpodobně jednalo o bývalý rudný mlýn a budova na horním konci svým rozsahem a uspořádáním nasvědčuje na

poslední fáze úpravy - na místo expedice již hotového a upraveného polotovaru. Nalézá se zde i nakládací rampa a pravděpodobně zde bylo i obydlí správce.

Půjdeme-li dále proti proudu vody k lesu, narazíme na další vodní přivaděč - tedy jakési již III. patro. K rýžovacím účelům bývaly využity nejen stávající přírodní vodoteče, ale byla založena i řada rybníčků a nádrží sloužících jako rezervoáry pro suchá letní období. Byly vytvořeny důmyslně rozvody z hustých, ale přitom úsporných přivodních kanálů. Bylo využito vysoce profesionálně všech možností terénu. A tak bylo možné vodu pro propírací práce přivést z míst mnohdy vzdálených i několik set metrů, což značně ulehčilo tehdy dost namáhavou manuální práci. Hornina se pak propírala v hlavních korytech, odplavená se pak propírala v menším proudu a posléze již jako jemná se dostala na necičky, kde se propírala vodou právě z oněch přivaděčů tak důmyslně vedených krajinou a terénem. V námi navštívené lokalitě jsme takovýchto přivaděčů napočítali devět, umělých nádrží na vodu dvanáct a různých splavů či jezů na desítky.

My se však vydáme dále proti proudu vody. Hned jak začíná les, dojdeme k velkým haldám a plošinám z výsypek, které jsou značné mocnosti. Pokud se dr-

žíme vodního toku vlevo (tedy blíž ke kopci Kozák), pak dojdeme ke staré štolě, jejíž ústí je sice zasypané, ale vytéká z něho silný proud vody, který dává vznik novému potoku. Pokračujeme-li dále, dojdeme do bývalé vesnice Smrkovec.

Půjdeme-li obráceně po proudu vody, narazíme k unikátně zachovalému centru úpravny vytěžených rud. V okolí jsou opět různé nádrže, kanály, přivaděče, nakládací místa a celá řada dalších zajímavostí. A pokud se chcete alespoň na malou chvíli dostat do pohádky, pak se vám to může stát právě u Grundmühle, jehož okolí má skutečně pohádkový vzhled.

Pokračujeme v putování dále a dostáváme se až k lesní kapli u Kňafáku. Kaple byla v posledních letech znovu upravena, ale je jisté, že její původní podoba byla trochu jiná. Kaple měla venkovní přístřešek, který byl na trámec. Trámy stály na kamenných patkách. Jednu tuto patku jsem také našel a v otvoru, který byl vodícím otvorem pro správné usazení vztyčeného trámu, jsem našel větší množství skleněných střepů šmolkové modré barvy. I přes neúplnost střepového materiálu se podařilo v náznaku skleněnou nádobku rekonstruovat (viz obrázek). Přimo pod kaplí je kamenná hráz rybníčkem, z něhož byl veden další přivaděč končící až téměř u budov Kňafáku. Zde byl touto vodou poháněn další mlýn - Kneipemühle.

Na závěr musím podotknout, že i ten nejdokonalejší a nepřesnější popis (což můj určitě není) nemůže nahradit osobní návštěvu tohoto kouzelného místa. Dnes klidné a liduprázdné místo vřelo do 13. století lidmi. A přesto, že zdejší kus země lidé v minulosti doslova metr po metru obrátili naruby, příroda se zde dokázala s touto devastací vyrovnat. Dnes patří tenhle kout Slavkovského lesa k těm nejdívočejším a nejkrásnějším.

Protržená hráz na Grundmühle

Vít Zavadil

ČASOPIS "UNSER EGERLAND"

Časopis vycházel v Chebu (Eger) v letech 1897 - 1941. V letech 1942 - 43 vyšly v Praze a Chebu ještě dva přechodné ročníky (Übergangsheft), posléze časopis zaniknul. Vyšlo tedy 47 ročníků. Časopis byl, alespoň do poloviny 30. let, orientován převážně vlastivědně na území Egerlandu, případně širšího okolí, jak již nasvědčuje jeho podtitul (Blätter für Egerländer Volkskunde). Geografický záběr časopisu z území České republiky zahrnoval na západě Ašský výběžek po Tachovsko a okolí Stříbra až po východní úpatí Doupovských hor (okolí Valče a Lubence). V časopise nalezneme ságy, pohádky a balady zdejšího kraje. Zvláště je rozvedena balada o Hansi Heilingovi z okolí Lokte ve více příspěvcích, kterou umělecky ztvárnil ve stejnojmenné opeře německý skladatel Heinrich Marschner. Dále nás časopis seznamuje s lidovými zvyky, slavnostmi, kroji, básněmi a písněmi, lidovou architekturou vsí a usedlostí včetně interiérů, užitkových předmětů a pracovního náčiní. Několik článků je věnováno smírčím křížům, kterých zde nalezneme dodnes řadu. Kromě lidového umění nás časopis provádí městy a jejich historií, hrady a hradními zříceninami, sakrální architekturou včetně interiérů, pomníky a význačnými domy ve městech. Nalezneme zde kresby a fotografie pomníků, kostelů, kapliček, křížů, hradů a domů, které jsou dnes na pokraji zkázy či vůbec nestojí (např. Slavkovská radni-

ce). Dále se časopis zabývá geografii regionálních dialektů, etymologií "Egerlandštiny", jmen, příjmení a pomístních názvů. Seznamuje nás s významnými rodáky Egerlandu a významnými lidmi, kteří Egerland navštívili nebo zde působili, ať už se jedná o sochaře, malíře, spisovatele a básníky či hudební skladatele. Menší prostor v časopise je věnován lázeňství, ještě menší přírodním vědám. Přesto zde nalezneme zajímavé články geologické či hydrogeologické, popisující četné minerální prameny zdejšího kraje. Jsou zde i cenné statě botanické, zoologických příspěvků je málo a jsou většinou věnovány bezobratlým či paleontologii.

V druhé polovině 30. let, po smrti zakladatele a vydavatele časopisu Aloise Johna, ztrácí periodikum na své obsahové kvalitě nehledě na tehdejší politickou situaci, které se stávají některá čísla také poplatná.

Čtyřicetýři ročníky (kromě 1939 - 1941) jsou uloženy v oddělení konzervačních fondů a speciálních dokumentů Národní knihovny v Praze. Jsou půjčovány pouze prezenčně do studovny, je však možné zhotovit xerokopie přímo ve studovně. Některé ročníky (1906 - 1910, 1927 - 1943) vlastní také knihovna katedry botaniky PříF UK v Praze, Benátská 2, kde je možno zapůjčit jednotlivé ročníky i domů.

ZPŘÍSTUPNĚNÉ NÁSTĚNNÉ MALBY NA HRADĚ V LOKTI

V 1. patře hejtmanskví loketského hradu byla v roce 1994 v rámci expozice stavebního vývoje hradu zpřístupněna veřejnosti místnost se zbytky nástěnné výzdoby, pocházející z období přechodu z pozdní gotiky do období renesance. Budova tzv. hejtmanskví z období stavebních přestaveb loketského hradu za Václava IV. (kolem r. 1400) byla v období šlikovské držby hradu nejen stavebně upravována, nýbrž i umělecky vyzdobena malbami v obytných prostorách, které měly sloužit k výkonu správy loketského panství a manskému úřadu. Jako důležitý pramen k výzdobě a vybavení hradu nám slouží dva dochované inventáře hradu z let 1594 a hlavně ze 16. 7. 1598 od anonymního autora, jenž byl v úplnosti přepsán a vydán dr. Antonem Gnirsem v jeho topografii uměleckých památek okresu Loket z r. 1927. Inventáře popisují stav zařízení hradu již po šlikovském období vlády, v době, kdy hrad již vlastnilo město Loket. Vedle mobiliáře a ostatního vnitřního zařízení si mladší inventář všímá i výtvarné výzdoby. Dokládá ji v tzv. hraběcí komnatě v severovýchodní části hradu i v částečně dochované výzdobě kaple, která snad ještě tehdy sloužila svému účelu, v následujícím století však již byla zaniklá. Zmiňuje se o vymalovaných místnostech 2. patra v jihovýchodní části hradu ("grossen, gemallten hofstuben"), zvaných též "červené komnaty", nepochybně podle převládajícího dojmu z výzdoby. Tyto prostory byly zničeny počátkem 19. století při sнесení 2. patra hradních budov. Historik

Prökl uvádí zprávu o existenci "rytířské komnaty" s malbou rytířů v modrých a zelených kabátcích, přičemž dle novodobé a nepodložené tradice má jít o některá z hrabat Šliků.

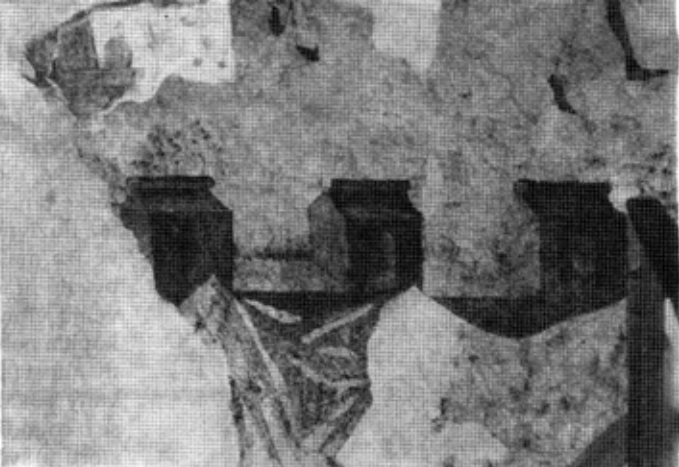
Inventář z roku 1598 ovšem nepopisuje místnosti 2. patra hejtmanskví a renesančního křídla u věže, snad pro soukromý charakter prostor (snad zde bydlel hradní hejtmán). Vnitřní dispozice křídla hejtmanskví byla silně přestavěna v prvních desetiletích minulého století. Obdobně k nepoznání byla přestavěna bývalá hradní kaple, která měla původně nevysoký polygonální závěr jako nadstavbu nad půlkruhovou jižní baštou. Jediné, co se z ní dochovalo, je zbytek zaklenutí s torzem nástropních maleb. Spolu s malbami v hejtmanskví se jedná o dva jediné doklady nástěnného malířství na hradě, jež se alespoň torzovitě zachovaly do dnešní doby.

Tyto malby však lze těžko historicky datovat jinak, než jejich slohovým rozbořením. Malba v kapli znázorňuje světce v kardinálském oděvu a s holí. Dochovala se pouze polopostava, kolem spodní části jeho těla se široce a nepravidelně rozvíjí páska s invokacním nápisem v gotickém písmu. Je důležité, že téměř celé pozadí malby vyplňuje rostlinná ornamentika tak hustě, že se téměř neuplatní barva na pozadí. Zvláště v protější části fragmentu lze vidět vedle závěru nápisové pásky hlavně bohatou změť nejrozličnějších stonků, listů a květů. Malby je možno zařadit do období jagellonského, snad po dělení rodového majetku hrabat

Šliků v r. 1487, ovšem nejzáž do období po r. 1473, kdy hrad vyhořel. Hrad se po r. 1487 stavebně upravoval pro potřeby všech tří šlikovských bratří, z nichž Kašparovi připadl objekt dnešního tzv. hejtmanství. Při té příležitosti byla vyzdobena i kaple.

Malba v místnosti v expozici má jiný, již zcela světský charakter: představuje typickou výzdobu pozdně gotického interiéru. Dolní polovina stěn byla pomalována nepřerušovanou zdi cihlové barvy s cimbuřím, která zabíhá i do okenních špalet. Co je však důležité, zeď byla iluzivně vyzdobena malovaným bílým závěsem se zřasením mezi stínkami cimbuří a navíc je závěs pokrytý dekorem z černé barvy, snad květy. Zeď se závěsem zde má obdobnou funkci jako na ostatních podobných příkladech výzdoby některých českých hradů (např. rožmitálské hrady v Písku či v Blatné s výzdobou nárožní komnaty stejnojmenného rodového paláce), tj. dojem pohodlné a zateplené místnosti. Podél těchto iluzivních závěsů byly přistaveny při zdech dlouhé dřevěné lavice, jak o nich najdeme zmínku třeba v inventáři z r. 1598. S cihlovou barvou zdi výtvarně souvisela i barva původní podlahy, nepochybně z pálených dlaždic.

Těmito všemi znaky dochovaných maleb - bohatými rostlinnými rozvilinami, pokrývajících klenbu v bývalé kapli (k tomu viz např. tzv. Zelená světnice na Blatné) a horizontálním rozdělením výzdoby v místnosti na hejtmanství - patří zachovaná výzdoba hradu ještě do období jagellonské pozdní gotiky. Navíc

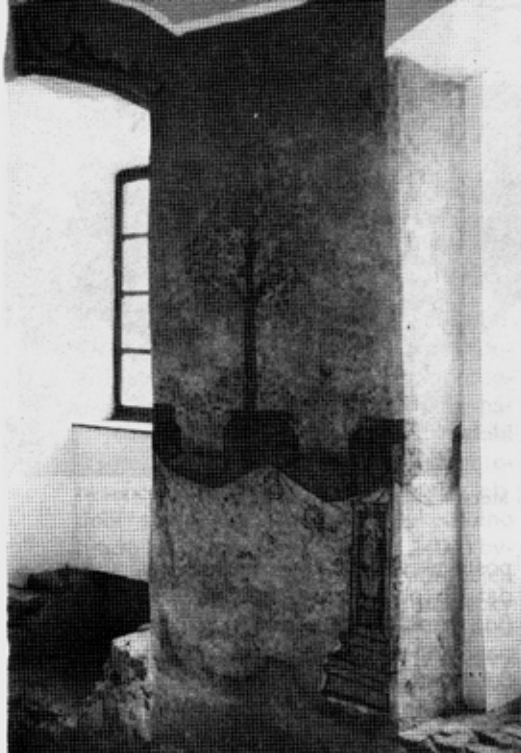
Loket - pravá boční stěna k zábradlí

foto Wieser

postava světce v kapli musí časově spadat do období před vlivem reformace (viz např. přestup loketských měšťanů na evangelickou víru luterskou a vztahy Šebestiána Šlika k Martinovi Lutherovi).

Novému citění odpovídá iluzivní zobrazení přírody tak, jak to lze shlédnout v místnosti v hejtmanství, zvláště na její jižní stěně. Je zde znázorněna zahrada, a to zčásti ještě gotickým schematickým způsobem, v ploše stěn mezi okenními špaletami vyrůstá za hradbou vždy jednotlivý strom se žlutými plody, ve větoví je různé ptactvo a spodek plochy těsně nad cimbuřím zdi vyplňují traviny s květinami. Okenní špalety jsou mírně zkoseny a jejich zaklenutí je malbou zdobeno ornamenty a konzolami. Ve špaletách byla původně sedátka, zčásti dochovaná. Původní dlaždicová podlaha byla níže než dnes, tedy před pozdějším zaklenutím přízemních prostor křídla. Nejednalo se ovšem pouze o zobrazení zahrady, jak ukazuje detail na pravé (při pohledu od nádvoří) boční zdi - kůň a muž v dobovém oblečení. Jedná se snad o zobrazení průvodu rytířů.

K reprezentativnímu charakteru místnosti měl sloužit i sled vyma-

Loket - pravý střed pilíře foto Wieser

lovaných šlechtických erbů v okenních špaletách, z nichž se dochovaly zbytky dvou. Z jednoho (na pravé straně pravého záklenku) zbyla jen část křídel v klenotu, složených snad na sobě a opakujících dle heraldických pravidel rodové barvy, štitu - modrou a zlatou, jakož i část příkrývadél ve stejných barvách. Ve vedlejší špaletě se dochovala jen nepatrná část příkrývadél v barvách červené a šedé (černé?), pod původním erbem pak zbytek nápisu gotickou frakturou ("-neck", "-aeck"?). Jde o erby buď rodinných příbuzných hrabat Šliků nebo o erby manské.

Ikonograficky lze námět malby v místnosti již těžko určit, snad jde o renesanční námět rajske zahrady, související s tehdejší dvorskou šlechtickou kulturou. Více by nám pomohlo, kdyby se byla docho-

vala větší část z figurálních partií malby.

Výzdoba v této místnosti je již zcela světská, možno ji zařadit do období rané české renesance, a to nejen námětem, ale též iluzivním pojetím zpracování. Časově lze malbu zařadit těsně za výzdobu bývalé hradní kaple. Malíř provedl dílo velmi jemnou a subtilní kresbou (detaily kopit a nohou), snažil se o oživení a rozmanitost (plody, květy a ptáci jsou malovány pokaždé jinými barvami) a snažil se o co možná nejlepší možnou iluzi prostoru a světla (sleduj tóny na stínkách cimbuří na pravé straně malované zdi). Z historie hradu jsou známy časté spory Šliků s městem Loktem a s loketskými many, které se dostaly až do Palackého a Tomkových Dějin. Přesto byli i Šlikové many, a to saských knížat, neboť Matyáš Šlik držel hrad Stolperk v Sasku. Poněkud klidnější období přináší až závěr vlády Šebestiána Šlika a hlavně jeho bratra Albrechta Šlika (1527 - 1541). Proto je možné prozatím vřadit malby v místnosti hejtmanství do tohoto období. Není též vyloučeno, že onen průvod rytířů je průvod manů, vzdávajících hold loketskému pánu.

Malby v místnosti byly někdy kolem poloviny 16. století zamalovány a místnost byla znovu malířsky vyzdobena, ovšem v architektonických formách poněkud neumělou a nezvládnutou malbou. Zbytek této renesanční výmalby lze vidět na detailu dřívku s profilovanou patkou na spodní části pravé meziokenní stěny a dále na detailu konzoly s částí profilovaného oblouku vedle koňských kopit na starší vrstvě maleb. Tyto malby pocházejí snad až z poloviny 16. století a jsou dílem méně zručného (snad domácího) umělce, než jakým byl malíř zahrady za hradbou.

Objev těchto maleb v roce 1987 při restaurátorském průzkumu, jejich rekonstrukce a zapojení do prohlídkového okruhu je velkým přínosem, vypovídajícím o tom, že loketský hrad přes rozsáhlou devastaci v 19. a 20. století je památkou, která v sobě stále chová významné historické a umělecké památky jeho bohaté historie.

Použitá literatura:

Gnirs, A.: *Topographie der historischen und Kunstdenkmale in Böhmen...XLIII., Der politische Bezirk Elbogen.* Praha 1927, 70 - 106.

Kašička F., Nechvátal, B.: *Loket.* Odeon, Praha 1983.

Kolektiv: *Dějiny českého výtvarného umění, II/2, Praha 1984, 567 - 578, II/1 Praha 1989, 63-92.*

Macek, J.: *Jagellonský věk v českých zemích (1471 - 1526) II., Praha 1994, 84*

Zdeněk Němec

SDĚLENÍ O DŘEVINÁCH

DŘEVINY NA LAZUROVÉM VRCHU

Je možné konstatovat, že Lazurový vrch je v současnosti porostlý především smrkovou monokulturou, v jejímž podrostu je bohatě zastoupen bez černý (*Sambucus nigra* L.).

Z ochrannářského hlediska je však velmi zajímavý vrchol Lazurového vrchu, který je porostlý celou řadou původních dřevin. Na vrcholu Lazurového vrchu se v současnosti nacházejí tyto druhy dřevin: zimolez obecný (*Lonicera xylosteum* L., hojný výskyt), jalovec obecný (*Juniperus communis* L., jeden starý keř), řešetlák počistivý (*Rhamnus catharticus* L., tři staré rostliny), třešeň ptačí (*Cerasus avium* (L.) Moench, několik stromů), lípa srdčitá (*Tilia cordata* Miller, více jedinců), bez černý (*Sambucus nigra* L., více rostlin), bříza bradavičnatá (*Betula pendula* Roth, více jedinců), javor mléčný (*Acer platanoides* L., více jedinců), vrba jíva (*Salix caprea* L., více jedinců), jeřáb obecný (*Sorbus aucuparia* L., více jedinců), srstka obecná (*Grossularia uvacrispa* (L.) Miller, více jedinců), jedle bělokora (*Abies alba* Miller, několik plodných jedinců!) a břechan po-

pínavý (*Hedera helix* L., několik rostlin).

Vrchol Lazurového vrchu je těžko přístupný a pro lesní kultury nevhodný. Je proto značná naděje, že se na tomto stanovišti podaří uchovat celou řadu populací ohrožených druhů rostlin.

ROZŠÍŘENÍ OLŠE ŠEDÉ

Mezi původní dřeviny Slavkovského lesa patří rovněž olše šedá (*Alnus incana* (L.) Moench). Její nejhojnější rozšíření se nalézá v centrální části území a to ve větších nadmořských výškách. Olše šedá se vyskytuje v břehových porostech říčky Teplé, v břehových porostech některých

ZIMOLEZ
OBECNÝ

horní nádrží a rašelinnou loukou, z níž Teplá vytéká, a na dalších stanovištích. Na dolním toku Teplé se olše šedá vyskytuje dosti vzácně; roste zde např. u Březové (Karlovy Vary - Březová). Prámský potok a Otročínský potok ve svých břehových porostech také hostí olši šedou. Malá populace této olše se vyskytuje též u potoku u Milířů. Dosti vzácně se s olši šedou můžeme setkat v břehových porostech Ohře. Na slatiništích roste olše šedá především u Podhorní nádrže na slatinách, které se vyskytují u přítoku říčky Teplé. Zde se tento druh hojně rozmnožuje nejen generativně (semeny), ale také vegetativně (kořennými výběžky), a proto zde vytváří rozsáhlé porosty.

Je dosti dobře patrné, že olše šedá se v nedávné době dostala ve Slavkovském lese do kultury. Důkazem toho je několik menších porostů, které se na území Slavkovského lesa vyskytují. Jeden z nich se vyskytuje v obci Popovice a druhý u Ohře neda-

potoků, které se do Teplé vlévají, na některých slatiništích (rašelinných loukách) a na některých jiných stanovištích. V břehových porostech říčky Teplé se s olši šedou můžeme setkat u Vodné, mezi Bečovem nad Teplou a Loukou, mezi Pod-

leko silnice vedoucí k Šemnici.

Na celé řadě lokalit roste olše šedá společně s olší lepkavou a na těchto stanovištích jsou vytvořeny podmínky, aby zde vznikala mezidruhový kříženec těchto dvou druhů.

Olše šedá v současné době není ve Slavkovském lese nijak ohrožena, ale přesto bychom jí měli věnovat pozornost, aby se zachovala v břehových porostech Teplé a jejich přítoků, ale také na některých slatinách.

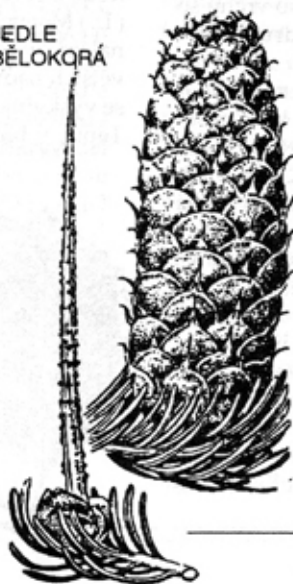
Rozšíření jasanu ztepilého

Mezi původní dřeviny CHKO Slavkovský les patří též jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior* L.). Původně byl vtroušenou dřevinou místních doubrav. V současnosti je již značně vzácný; setkat se s ním můžeme např. na Andělské Hoře, kde na skále roste větší skupina stromů. Jeden mladší strom se nalézá ve SPR Šemnická skála a s jasanem se můžeme sporadicky setkat též v břehových porostech Ohře. V lázeňských lesích u Karlových Varů se vyskytuje značně vzácně, a to zvláště v nižších nadmořských výš-

kách. Jasan ztepilý se vyskytuje též v břehových porostech říčky Teplé, a to na dolním a středním toku (u Březové a též v okolí Bečova nad Teplou).

Jasan ztepilý dorůstá ve vhodných polohách 35 m výšky a vytváří velmi kvalitní dřevo, které se používá při výrobě nábytku. Tento druh si proto jistě zaslouží trochu pozornosti, abychom jej ve Slavkovském lese uchovali pro příští generace.

JEDLE
BĚLOKORÁ

MEZINÁRODNÍ DOHODY

Současný stav ohrožení přírody na planetě Zemi vyvolává potřebu účinných kroků na jejich ochranu. Protože příroda nezná státní hranice, ekologické aktivity musí být prováděny společně bez ohledu na státní příslušnost. V návaznosti na iniciativy Organizace spojených národů v duchu její Charty byly proto od sedmdesátých let našeho století přijímány mezinárodní dohody o ochraně přírody. Vzhledem k 'železně oponě' za níž byla Česká republika po čtyřicet let izolována, se náš stát na těchto významných mezinárodních dohodách nepodílel. Až po nastoupení cesty k demokracii v r. 1989 se otevřela možnost přístupu ČR k jednotlivým dohodám. V roce 1990 naše republika přistoupila k **Ramsarské úmluvě** (Úmluva o mokřadech majících mezinárodní význam především jako biotopy vodního ptactva), později k **Úmluvě o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví** (1991), k **Washingtonské úmluvě** (CITES, v r. 1992) a v roce 1994 k **Úmluvě o biologické rozmanitosti**, k **Bernské úmluvě** (Úmluva o ochraně evropské divoké flóry a fauny a přírodních stanovišť) a k **Bonnské úmluvě** (Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů).

RAMSARSKÁ ÚMLUVA

Úmluva o mokřadech, majících mezinárodní význam především jako biotopy vodního ptactva.

(Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat) byla podepsána v rámci UNESCO v iránském Ramsaru v roce 1971, platná je od roku 1975. Jedná se o první mezinárodní dohodu, která se zabývá speciálně ochranou biotopů.

Členské státy, které k úmluvě přistoupily, přijaly tyto hlavní závazky:

- vybrat vhodné mokřadní biotopy na svém území a zařadit je do seznamu mokřadů mezinárodního významu
- podporovat ochranu mokřadů, zapsaných do seznamu a zajistit i jejich rozumné využívání
- podporovat ochranu mokřadů a vodního ptactva těchto biotopů formou zřizování chráněných území, bez ohledu na to, zda jsou zapsané v seznamu mokřadů mezinárodního významu nebo nikoli.

Bývalé Československo k úmluvě přistoupilo v roce 1990, platná je u nás od 2. července 1990. Česká republika je jako nástup-

nický stát po rozpadu ČSR členem Ramsarské úmluvy od 1. 1. 1993. Text úmluvy o ochraně mokřadů byl publikován ve Sbírce zákonů pod č. 396/1990 Sb., dodržování úmluvy je legislativně zajištěno zákonem č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny.

Úmluva o ochraně mokřadních biotopů definuje mokřady jako "území bažin, slatin, rašeliníšť i území pokrytá vodou, přirozená i uměle vytvořená, s vodou sladkou, brakickou nebo slanou, včetně území pokrytých mořskou vodou, jejichž hloubka za odlivu nepřesahuje šest metrů". Úmluva tak v důsledku tohoto širokého vymezení zahrnuje pod svou ochranu velmi rozmanité typy biotopů, včetně řek, mořských pobřeží a dokonce i korálových útesů.

Mokřady jsou nejproduktivnější ekosystémy naší planety, poskytují nezbytné biotopy nejen pro vodní ptáky, ale i pro mnoho druhů savců, plazů, bezobratlých, obojživelníků, ryb a rostlin, z nichž mnohým hrozí nebezpečí vyhynutí. Užitečné jsou i pro člověka - více než dvě třetiny celosvětové produkce ryb je vázáno právě na mokřadní biotopy, při regulaci vodních zdrojů v zemědělství jsou využívány jako zásobárny vody, chrání proti povodním.

Vzhledem ke stále se zrychlujícímu tempu odvodňování a následně přeměně mokřadů na zemědělskou půdu, znečišťování vodních zdrojů i atmosféry a také díky nadměrnému

lovu mokřadních druhů živočichů, patří mokřady k nejohroženějším ekosystémům Země.

Ramsarská úmluva se zabývá nejen ochranou vodního ptactva (převážně tažných druhů ptáků), ale také dalších druhů rostlin a živočichů, ekologicky vázaných na mokřadní biotopy. Z fauny ČR se touto úmluvou chrání například: rosníčka zelená, želva bahenní, bobr evropský, kvakoš noční, čáp černý.

Některé mokřady patří k biotopům s mezinárodním významem, a proto je pro zajištění jejich účinné ochrany nezbytná mezinárodní spolupráce. Vždyť mokřady mohou být často ohroženy úpravami vodních toků za hranicemi státu, státní hranice nerespektuje ani znečištěná atmosféra, chráněná mokřadní avifauna je složena převážně z tažných druhů ptactva, takže mezinárodní koordinace je velmi důležitá.

Důležitým nástrojem při ochraně mokřadů je tzv. "Seznam mokřadů mezinárodního významu", který si také v rámci Ramsarské úmluvy získal největší mezinárodní pozornost. Každý účastnický stát musí do tohoto seznamu zařadit alespoň jednu lokalitu v době, kdy se k úmluvě připojuje. Zařazení lokality do seznamu má velký význam pro její další ochranu a také značný dopad na uznání jejího významu ze strany veřejnosti.

V Ramsarské úmluvě je také zakotven všeobecný závazek všech smluvních států začlenit ochranu mokřadních biotopů do celostátní koncepce využívání přírodních zdrojů a hospodaření v krajině. V roce 1990 inicioval sekretariát Ramsarské úmluvy tříletý projekt "moudrého využívání mokřadů", na základě zkušeností z tohoto projektu byl vypracován koncept pro praktickou realizaci využívání mokřadů. Udržování ustanovení tohoto dokumentu dle souvisí s ostatními mezinárodními dohodami v oblasti ochrany přírody, programů týkajících se biodiverzity, změn klimatu, znečištění vod a ovzduší apod.

Koordinujícím orgánem Ramsarské úmluvy je stálý výbor, zvolený dvoutřetinovou většinou všech členských zemí. Jeho hlavními úkoly je organizace konferencí o ochraně mokřadů a vodních ptáků a evidence seznamu mezinárodně významných mokřadů.

Výkonným orgánem úmluvy v České republice je Ministerstvo životního prostředí. Plnění závazků, plynoucích z úmluvy, zabezpe-

čuje z rozhodnutí ministerstva Český ram-sarský výbor jako poradní orgán ve věcech ochrany mokřadů a jejich biodiverzity. Členy výboru jsou zástupci ministerstva životního prostředí, pracovníci státní ochrany přírody, vědeckých pracovišť a zástupci ochranných občanských sdružení.

V současné době je v České republice zařaze-no do seznamu mezinárodně významných mokřadů následujících devět lokalit: Šumav-ská rašeliníště, Třeboňské rybníky, Novozá-mecký a Břežský rybník, Lednické rybníky, Litovelské Pomoraví, Poodří, Krkonošská rašeliníště, Třeboňská rašeliníště a Mokřady dolního toku Dyje. O všechny tyto lokality pe-čují orgány ochrany přírody ve spolupráci s Čes-kým ramsarským výborem.

WASHINGTONSKÁ ÚMLUVA (CITES)

Úmluva o mezinárodním
obchodě ohroženými dru-
hy volně žijících živočichů
a rostlin

CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora) jako součást Programu Spojených národů pro životní prostředí (UNEP) hraje důležitou roli v kontrole mezinárodního obchodu s produ-kty živé přírody. Vznikla v roce 1973 ve Washingtonu, takže se někdy nazývá Wa-shingtonskou úmluvou.

Účelem úmluvy je zajistit, aby meziná-rodni obchod nebyl příčinou ohrožení volně žijících druhů živočichů a rostlin. Podle sta-tistických údajů je využívání divoké přírody pro účely mezinárodního obchodu druhou nejzávažnější příčinou ubývání druhů na naší planetě, a to hned za ničením přirozených stanovišť. Hlavními vývozními oblastmi jsou Střední a Jižní Amerika, Afrika a Asie a hlavní dovozce představují země Severní Ameriky, Evropy, Dálného Východu (Japonsko, Korea, Čína), Středního Východu a Austrálie. Více než 117 zemí se proto zavázalo kontrolovat obchod s ohroženými druhy zvířat a rostlin. Bývalé Československo přistoupilo k úmluvě v únoru 1992 jako 114. země a úmluva vstou-pila pro nás v platnost 28. května 1992. Česká republika uplatňuje úmluvu jako nástup-

nický stát od 1. ledna 1993. Washingtonská úmluva byla publikována ve Sbírce zákonů pod č. 572 /1992 Sb. a je u nás legislativně zajištěna zákonem č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

Úmluva vytvořila celosvětovou síť, která kontroluje mezinárodní obchod s ohroženými volně žijícími živočichy a rostlinami, a to hlavně pomocí speciálních povolení (tzv. "CITES permity"). Vývoz a dovoz ohrožených rostlin a živočichů (i výrobků z nich) je podle úmluvy vázán na tato povolení, která potvrzují, že nedošlo k ohrožení divoké přírody.

Úmluva je tedy prováděna jednotlivými členskými státy (tzv. "stranami úmluvy") prostřednictvím k tomu zmocněných institucí - výkonných orgánů, jež vydávají zmíněné "CITES permity". Vydaná povolení jsou kontrolována celními orgány všech zemí CITES, které obchod uskutečňují. CITES je na celosvětové úrovni koordinována sekretariátem sídlícím ve Švýcarsku, kde se sbíhají veškeré údaje o obchodu ohroženou přírodou.

Při obchodu se státy, které nejsou signatáři CITES, vyžadují strany úmluvy, aby obchod-

níci měli od příslušných kompetentních orgánů nečlenských zemí věrohodná povolení nebo potvrzení vydaná za podmínek obdobných CITES. Záleží však plně na výkonných orgánech členských států úmluvy, zda budou tato povolení akceptovat. V praxi to znamená, že v případě pochybností nemusí být obchod s nečlenskými zeměmi povolen.

CITES se vztahuje nejen na živé organismy, ale i na vypreparovaná zvířata nebo rostliny, jakékoli části jejich těl a všechny výrobky z nich.

Předmětem zájmu CITES je v současné době asi dva tisíce druhů živočichů a 35 tisíc druhů rostlin.

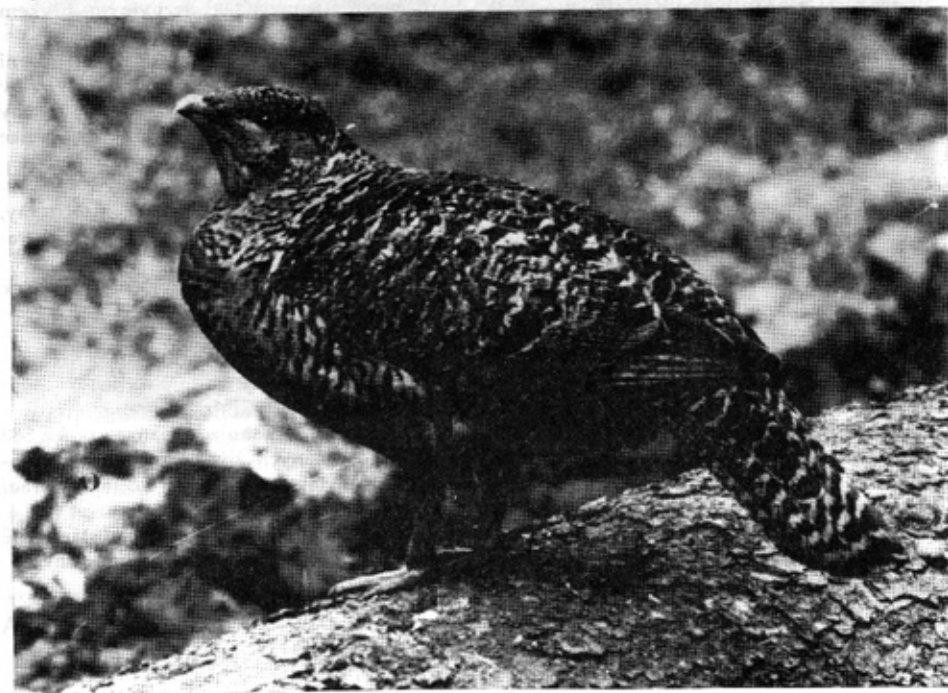
Podle stupně ohrožení jejich existence ve volné přírodě úmluva rozeznává tři kategorie:

A) Všechny druhy ohrožené vyhoubením, které jsou, nebo by mohly být využívány pro mezinárodní obchod, uvádí příloha I. Mezinárodní obchod s těmito druhy je zakázán. Výjimky je možné povolit ojediněle pro nekomerční účely. Příklady druhů: jihoamerické opice, určité druhy krokodýlů a ještěřů, některé druhy kaktusů a orchidejí.

B) Příloha II. zahrnuje ty druhy, které by mohly být ohroženy, pokud by mezinárodní

Slepička tetřeva hlušce

foto Harvánek

obchod s nimi nebyl přísně regulován. Zahrnuje i druhy snadno zaměnitelné za exempláře druhů přílohy I. a II. Mezinárodní obchod je kontrolován systémem exportních povolení ("permits") od výkonných orgánů, která musí být předložena celním orgánům při dovozu i při vývozu. Hlavní důraz je tedy kladen na vývozce, který musí zejména prokázat, že exempláře získal legálně a v souladu se zásadami CITES.

Příklady: opice, vydry, plameňáci, leguáni, varani a čeled' hroznýšovitých, orchideje a kaktusy. Z fauny a flóry ČR jsou zde zahrnuti: vlk, medvěd, rys, kočka divoká, dravci a sovy, čáp černý, dropi, pijavka lékařská, jasoň červe-nooký, celá čeled' vstavačovitých, sněženky a bramboríky.

C) Druhy, které jsou ohroženy mezinárodním obchodem pouze v určitých zemích, obsahuje příloha III. Pro exempláře pocházející z těchto zemí je třeba celním orgánům předložit exportní povolení výkonného orgánu vyvážející země. V ostatních případech musí obchodník předložit potvrzení o jejich původu.

Výkonným orgánem pro Českou republiku bylo ustaveno Ministerstvo životního prostředí a vědeckým orgánem Český ústav ochrany přírody. Kromě celníků mohou u nás kontrolovat držitele ohrožené fauny a flóry také pracovníci České inspekce životního prostředí a státní ochrany přírody.

Legislativně je úmluva zajištěna zákonem č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny. Vývoz a dovoz živočichů a rostlin chráněných mezinárodními úmluvami je možný jedině s povolením Ministerstva životního prostředí (§ 5 odst. 6, § 79 odst. 2 písm. k, uvedeného zákona). Za porušení tohoto ustanovení mohou orgány ochrany přírody uložit pokutu až do výše 50 tisíc korun soukromým fyzickým osobám a 1 milion korun podnikatelským subjektům.

Jedince chráněné úmluvou a získané nepovoleným způsobem mohou orgány ochrany přírody zabavit (§ 89). V souladu s článkem XIV. úmluvy zákon zpřísňuje režim držby živočichů a rostlin chráněných CITES, neboť zakazuje držbu, nabízení k prodeji či zpracování takových věcí bez prokázání povoleného způsobu jejich nabytí (54). Okresní úřady - referáty životního prostředí vedou evidence chovů týkajících se úmluvy CITES, proto je nutné, aby chovatelé byli s OÚ - referáty ZP v kontaktu.

BERNSKÁ ÚMLUVA

Úmluva o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť

(Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats)

Bernská úmluva vznikla na návrh Rady Evropy ve švýcarském Bernu 19. září 1979 a je zaměřena na ochranu evropské fauny, flóry a přírodních stanovišť. Na její přípravě se podílely i významné ochranné organizace jako např. IUCN - Mezinárodní svaz ochrany přírody, WWF - Světový fond pro přírodu a RSBP - Královská společnost pro ochranu ptáků.

Priority Bernské úmluvy pak nejlépe vystihují některé části její preambule, která říká: Členské státy Rady Evropy a ostatní signatáři tohoto dokumentu

- uznávají, že divoká flóra a fauna tvoří přírodní dědictví, jehož estetické, vědecké, kulturní, rekreační, ekonomické a další jemu vlastní hodnoty je třeba uchovávat a předávat dalším generacím

- uznávají, že divoká flóra a fauna hrají důležitou úlohu v udržování biologické rovnováhy

- jsou si vědomi toho, že ochrana přirozených stanovišť je nezbytným prvkem ochrany a zachování divoké flóry a fauny

- uznávají, že by vlády při stanovení svých celostátních cílů a programů měly vzít v úvahu zachování divoké flóry a fauny a že by měla být navázána mezinárodní spolupráce zejména pro ochranu stěhovavých druhů.

V Bernské úmluvě jsou stanoveny závazky smluvních stran ohledně speciální ochrany, která má být poskytnuta druhům, vyjmenovaným v přílohách I, II. a III.

V příloze I. je zahrnuto sice 493 přísně chráněných rostlin, většina však roste jen v západní a jižní Evropě a pouze 12 druhů uvedených vyšších rostlin je součástí i naší flóry. Již dnes se však pracuje na doplnění seznamu o ohrožené druhy střední a východní Evropy.

Příloha II. obsahuje seznam více než 580 přísně chráněných živočichů, které je zakázáno odchylovat z přírody (včetně vybírání vajec ptáků), obchodovat s nimi, držet v zajetí, záměrně zabíjet nebo poškozovat stanoviště sloužící k jejich rozmnožování a odpočinku.

Přistoupit k této úmluvě by pro nás znamenalo přísně chránit všechny druhy netopýrů, křečka polního, vlka, medvěda. Z ptáků pak všechny druhy potáplic, dravce, sovy, šplhavce i většinu potápek, volavek, racků, bahňáků, chřástalů a pěvců. Tedy o 8 druhů netopýrů a přes 60 druhů ptáků více, než které chráníme dnes vyhláškou 395/92. Nechybí zde samozřejmě ani plazi, obojživelníci a ohrožené druhy hmyzu.

Příloha III. k úmluvě vyjmenovává druhy živočichů, jejichž využívání, odchyt a usmrčování člověkem, např. pro účely myslivecké a rybářské, by mělo být omezeno, nebo alespoň regulováno tak, aby nedošlo k ohrožení populací těchto druhů v přirozeném prostředí.

Týká se to především řady našich savců a ptáků, s výjimkou některých velmi hojných druhů, jako jsou vrabec, špaček, vrána, havran, straka a myšovití hlodavci.

foto Šedivý

zařízení pro osvětlení terčů, výbušniny s výjimkou lovu velryb, sítě a pastí, jestliže jsou použity k zabíjení ve velkém měřítku nebo k zabíjení bez výběru. Dále jed a návnady s jedem, zaplňování a vykuřování, poloautomatické nebo automatické zbraně se zásobníkem schopným pojmout více než dva náboje, letadlo a motorové vozidlo v pohybu.

Zvláštní pozornost je zde věnována i stěhovavým druhům živočichů - s důrazem na spolupráci členských zemí při výzkumech a znovuzavádění vymizelých druhů a důslednou kontrolu při rozšiřování nepůvodních druhů do přírody.

Hlavním rozhodujícím a koordinujícím orgánem Bernské úmluvy je tzv. stálý výbor, v němž jsou zastoupeny všechny členské země. Stálému výboru slouží malý profesionální sekretariát pracovníků oddělení životního prostředí Rady Evropy. Zasedání se mohou ja-

Příloha IV. pak uvádí nehumánní až destruktivní způsoby zabíjení zvířat, které by měly být zakázány. Patří sem především: smyčky a pytlácká oka, lepidla a háčky na ptáky, živá zvířata a ptáci jako živá návnada,

ko pozorovatelé účastnit i nevládní organizace, jednotliví ochránci přírody a samozřejmě i nečlenské země.

Stálý výbor může měnit seznamy chráněných druhů a činit doporučení k ochraně pří-

rody jednotlivým zemím, generálnímu sekretáři a parlamentu shromáždění Rady Evropy. Členské země předkládají každé dva roky zprávu o plnění konvence a o stavu ochrany přírody, včetně legislativního zabezpečení.

Česká republika je pozorovatelem od roku 1991 a i přesto, že přistoupení schválila vláda ČR 11. srpna 1993 (s výhradou vůči zakazu o používání poloautomatických nebo automatických zbraní se zásobníkem schopným pojmout více než 2 náboje, protože jsou u nás používány k mysliveckým účelům), není zatím řádným členem.

BONNSKÁ ÚMLUVA

Smyslem bonnské úmluvy je zabezpečit ochranu stěhovavých druhů živočichů v celém jejich areálu rozšíření, a to včetně tahových cest. Přitom zdůrazňuje potřebu koordinovaných národních aktivit a mezinárodní spolupráce. Úmluva rozšiřuje možnosti ochrany stěhovavých druhů a jejich stanovišť zejména ve třech směrech:

- zajištění přísné ochrany kriticky ohrožených druhů

- návod pro uzavírání dvoustranných a regionálních dohod (týkajících se konkrétního druhu či skupiny druhů), které rozvíjejí užší spolupráci zemí na jejich území se vyskytující dotčené ohrožené stěhovavé druhy,

- společné výzumné projekty ve vztahu ke stěhovavým druhům

Úmluva byla podepsána v roce 1979 v Bonnu pod záštitou Programu spojených národů pro životní prostředí (UNEP) a vstoupila v platnost r. 1983. Dnes má více než 44 členských zemí (+ Evropská unie jako samostatná smluvní strana). Česká republika k úmluvě přistoupila v r. 1994 s platností od 1. května. Český překlad textu Úmluvy o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů byl zveřejněn - současně s oznámením platnosti úmluvy pro ČR - ve Sbírce zákonů pod č. 127 / 94 Sb. V našem státě se úmluva týká zejména stěhovavého ptactva a některých druhů netopýrů.

Součástí úmluvy jsou dva seznamy ohrožených druhů.

V příloze 1 jsou uvedeny kriticky ohro-

žené druhy, které zasluhují přísné ochrany. Státy s výskytem některého z vyjmenovaných druhů (v textu úmluvy označované jako "areálové státy") se podle článku III. úmluvy vynasnaží:

- a) zachovat a tam, kde je to proveditelné a vhodné, obnovit ta stanoviště onoho druhu, která jsou důležitá pro to, aby se odstranilo nebezpečí vyhynutí onoho druhu,

- b) zabránovat, odstraňovat, kompenzovat nebo minimalizovat, podle toho, co je vhodné, nepříznivé účinky činnosti nebo překážky, které vážně ohrožují nebo zabírají stěhování (tahu) druhů,

- c) v možném a vhodném rozsahu zabránovat, zmenšovat či regulovat činitele, které ohrožují nebo pravděpodobně budou dále ohrožovat onen druh včetně přísné kontroly vnášení nepůvodních druhů nebo kontroly a odstraňování již vnesených nepůvodních druhů. A dále zakázat lov živočichů vyjmenovaných druhů přílohy I. Areálové státy by tedy měly zakázat jakékoliv úmyslné zabíjení, poškozování nebo rušení těchto živočichů, zajistit aktivní ochranu jejich stanovišť, omezovat vlivy znesnadňující jejich migraci a odstraňovat ostatní ohrožující faktory. Pro mořské živočichy jsou za areálové státy považovány všechny země, pod jejichž vlajkou plující lodě se zabývají lovem vyjmenovaných druhů v mezinárodních mořích.

Na seznamu přílohy I. je např. tuleň stře-domořský, zebra Grévyho, ibis skalní, koliba tenkozobá, koňatka velká, graviál indický a z našich druhů orel mořský a drop velký (lze očekávat, že budou doplněny i další druhy).

Příloha II. uvádí živočichy, k jejichž ochraně by prospěla spolupráce areálových států na základě sjednaných speciálních dohod (příčemž druh z přílohy I. může být veden v příloze II.). Bonnská úmluva přináší návod na uzavírání mezinárodních speciálních dohod zaměřených na ochranu druhů z II. přílohy v celém areálu výskytu.

Dohody by měly zajistit nebo obnovit příznivé podmínky pro přežití ohrožených stěhovavých druhů na základě společných akcí zúčastněných zemí.

Z dosud tří uzavřených dohod podepsala Česká republika (v únoru 1994) "Dohodu o ochraně netopýrů v Evropě". Netopýři před-

stavují u nás druhově nejpočetnější řád savců, ovšem mnohé druhy jsou vážně ohroženy. Přístup k dohodě by měl napomoci jejich účinnější ochraně. Z připravovaných je u nás důležitá "Dohoda o ochraně africkoeuroasijských stěhovavých ptáků", která by měla být uzavřena ještě v roce 1995.

Příloha II. je značně rozsáhlá a zahrnuje například evropské populace netopýrů, delfínů a další kytovce, tři druhy evropských tuleňů, slona afrického, dugonga, přimorožce šavlorohého, čápa bílého i černého, kolpika bílého, všechny plameňáky, vrubozobé ptáky, dravce, křepelku polní, jeřáby a dropy, většinu bahňáků, vluhu pestrou a mandelínku hajního, všechny lejskovité pěvce (v širším významu, tj. řadu druhů našich pěvců), jeden druh jesetera a motýla monarchu stěhovavého. V případě celých systematických skupin se rozumí, že bere v úvahu pouze druhy stěhovavé, které úmluva definuje jako "celou populaci nebo geograficky oddělenou část populace jakéhokoliv druhu volně žijících živočichů, jehož příslušníci cyklicky a předvídatelně překračují jednu nebo více hranic jurisdikce států".

Rozhodovacím orgánem úmluvy jsou konference stran, přičemž poslední se konala v červnu 1994 v Nairobi - poprvé za účasti České republiky. Poradním orgánem je vědecká rada, která sdružuje odborníky jmenované členskými zeměmi nebo doporučení významnými ochrannářskými organizacemi. Pod záštitou rady jsou zřizovány pracovní skupiny, které připravují zmiňované dohody o stěhovavých druzích. Zástupcem ČR ve vědecké radě byl jmenován Dr. Jiří Floušek. Běžný chod úmluvy zajišťuje sekretariát, jenž sídlí v Bonnu.

Garantem úmluvy u nás je z rozhodnutí vlády Ministerstvo životního prostředí ČR, které podnikne kroky, k ustavení poradní skupiny odborníků z řad státních institucí a nevládních organizací. Do aktivit v rámci úmluvy se již přímo či nepřímo zapojila řada našich institucí - pracoviště státní ochrany přírody (ČÚOP, správy národních parků), výzkumné ústavy, vysoké školy a nevládní organizace (Moravský ornitologický spolek, Společnost pro ochranu netopýrů, ČSO, ČSOP aj.)

Jiří Bytel

DAVID A GOLIÁŠ

(ke snímku mláděte kukačky obecné v hnízdě konipasa horského na první straně obálky)

V řádu kukaček je tzv. hnízdní parazitismus známý u mnoha druhů (47), u naší kukačky obecné (*Cuculus canorus*) je však nejvýraznější a vedl k četným přízpůsobením ve velikosti a zbarvení vajec, rychlosti vývoje zárodku a v neposlední řadě i v chování jak dospělých kukaček, tak i mláděť.

Jak známo, samice kukačky přenechávají péči o svá vejce a mláděta tzv. pěstounům, převážně příslušníkům ptáčího řádu pěvců. Mezi nejčastější pěstouny na území bývalého Československa patří červenka obecná (přes 40 % případů), rehek zahradní, konipas bílý, ůhýk obecný, budníček lesní, pěnice slavíková a rákosník obecný (ten zejména v rybníkatých oblastech), méně hojněji i další druhy pěnic, strnad obecný, budníček větší. Přestože se někdy uvádí (Čihař a kol.: Příroda v ČSSR. - Práce, Praha 1976. 380 s.), že konipas horský je častým hostitelem kukačky, podle publikovaných doložených údajů bylo v jeho hnízdě mládě kukačky nalezeno pouze jednou. Snímek na obálce Arniky pořízený v roce 1993 u Tabákového mlýna pod Lazurovým vrchem tedy s největší pravděpodobností zachycuje poměrně vzácný případ.

Hnízda pěstounů samice kukaček vyhledávají podle chování hnízdícho páru, pozorováním stavby hnízda nebo i při prohledávání terénu (tomu nasvědčují případy snesení vajec do opuštěných hnízd).

Vejce kukačky snáší buď přímo do hnízda nebo opodál na zemi a do hnízda

je přenášejí v zobáku, popřípadě i spolknutá. Počet vajec snesených jednou samicí v jednom roce je udáván v rozmezí 9 - 19. Vejce jsou velikostí a zbarvením značně proměnlivá (bílá, narůžovělá, smetanově žlutá, šedá, olivově zelená, modrozelená, hnědá, často se skvrnami) a váží 2,7 - 3,9 gramu. (V hnízdě konipasa horského by se dala podle hmotnosti snadno odlišit, neboť vejce tohoto druhu váží jen 1,5 - 2,3 gramu.)

Začátek snášení vajec u jednotlivých samic kukačky závisí na začátku a délce hnízdění příslušného druhu pěstouna. Ve většině případů snáší kukačka do hnízda jediné vejce, případy snesení více vajec jsou vzácné - pokud je v jednom hnízdě nalezeno více vajec kukačky, jedná se s největší pravděpodobností o snůšku od několika samic. Výsledky pozorování naznačují tomu, že samice kukačky snáší po celý život vejce zbarvením podobná vejcem druhu, v jehož hnízdě byla sama vychována a převážně do hnízd "svého" pěstounského druhu. O snesené vejce samice dále nepečuje, pokud se k němu vrátí, pak jen z důvodu přenesení do jiného hnízda. Někdy také kukačka odnáší v zobáku z hnízda pěstouna některá nebo i všechna vejce (nejčastěji ale jen jedno).

K vysezení potřebuje vejce kukačky 12 dní (konipas horský sedí na vejcích 12 - 15 dní). Po této době se líhne slepé a holé mládě vyžadující zahřívání dalších 10 dní. Již ve stáří deset hodin začíná pověstně vyhazování všech ostatních vajec nebo mláďat z hnízda. Kukaččí mládě je nabírá na hřbet, přidržuje je polozdvíženými křídly a spouští přes okraj hnízda. Ve své činnosti neustane, dokud není v hnízdě samo. Nebere ohled ani na případné další kukaččí vejce - přežívá pouze prvorozené mládě.

Ve hnízdě pečují pěstouni o kukačku

22 - 23 dny. Přestože mládě se může samostatně živit od stáří 28 dní, nechává se krmit nejméně další týden. Velká mláďata se i po vyvedení opakovaně dožadují potravy zvláštním, pronikavým hlasem. Často tak "vylákají" potravu i od dalších ptáků, kteří se v okolí právě vyskytují.

Do afrických zimovišť odlétají mláďata později než dospělí ptáci (ti opouštějí naše území v druhé polovině srpna), známa jsou i pozorování ze září, dokonce i ze začátku listopadu.

S použitím údajů z knihy Hudec a kol.: Ptáci 3/I. Fauna ČSSR. - Academia, Praha 1983. 704 s.

Jiří Bytel

UPOLÍNOVÉ LOUKY NA PRAMENSKU - BUDOUCÍ REZERVACE

(k barevnému snímku na 4. straně obálky)

Díky velkoplošným zemědělským melioracím lze zachovalé podmáčené louky na Pramensku spočítat s nadšátkou na prstech jedné ruky. Cenné lokality zůstaly zejména kolem vodotečí spojujících Dlouhou stoku a Pramenský potok západně od národní přírodní rezervace (NPR) Pluhův bor. V mokřadních společenstvech jsou zastoupeny mj. druhy vstavač mužský, kosatec sibiřský, upolín evropský, tolije bahenní, zábělník bahenní. Toto území téměř navazuje na zbytky upolínových luk mezi obcí Prameny, národní přírodní památkou (NPP) Upolínová louka pod Křížky a údolím Pramenského potoka.

Na přírodovědné hodnoty a nutnost

ochrany zmíněného území již v minulosti mnohokrát upozorňovali např. ing. RNDr. F. Jelínek, CSc. a ing. S. Wieser. Odvážné řešení navrhl ve svém materiálu "Poznámky k ochraně fytogenofundu v CHKO Slavkovský les" (1993) ing. M. Trégler: vytvořit jediné zvláště chráněné území zahrnující stávající NPR Pluhův bor, NPP Křížky, NPP Upolínová louka pod Křížky, PP Dominova skalka. Navrhovaná hranice by měla probíhat při-

bližně po linii: rybník Kyselka u Nové Vsi - vrch Tokaniště severovýchodně od NPP Křížky - jihozápadní okraj NPP Upolínová louka pod Křížky - souběžně s vodotečí procházející přes tzv. Žabí rybník (spojuje Dlouhou stoku a Pramenský potok) - po silnici až k jiho- východnímu okraji NPR Pluhův bor - rybník Kyselka.

Během diskuse nad přípravou nových "maloplošných" zvláště chráněných území v CHKO Slavkovský les nebylo vyhlášení prozatím doporučeno. Není třeba se však obávat o zničení mokřadních ploch. Území je v rámci CHKO Slavkovský les zařazeno do 1. zóny odstupňované ochrany přírody (s nejprís- nějším režimem) a vzhledem k tomu lze "z moci úřední" vyloučit veškeré případ- né činnosti, které by mohly území nega- tivně ovlivnit.

Stanislav Wieser

ZVONEČNÍK ČERNÝ

(*Phyteuma nigrum* Schm.)

(k černobílému snímku na vnitřní stra- ně obálky)

Rod zvonečníků patří do čeledi zvon- kovitých a na rozdíl od desítek druhů zvonků obsahuje jen tři druhy, z nichž se dvěma se můžeme setkat v naší oblasti. Zde se vzácněji setkáme se zvonečníkem klasnatým, který má květenství zabarvena zelenavě žlutě. Jeho rozšíření v republice je však obecnější. Méně běžný zejména v kra- jích dále na východ je zvonečník červený. Vzhledem k jeho stanovištním nárokům jde mnohde o rostlinu ohroženou. V tom smyslu byl zahrnut i do publikace Ohro- žená květena Karlovarska (vydal OkÚ Karlovy Vary 1987).

Černavě modré zavalité klasy květů zvonečníku černého najdeme především

na vlhčích loukách se dříve udržovaným trvalým travním porostem. Intenzifikací luk byl z mnoha svých stanovišť vytlačen. Někde se ujal na neobhospodařovaných loukách. S poklesem intenzivního hnojení průmyslovými preparáty se nově objevuje na místech, kde před několika lety nebyl vůbec zaznamenán. Ve Slavkovském lese byl jeho výskyt velmi ojedinělý. Hojněji se vyskytoval na krušnohorských loukách, v údolí Ohře od Karlových Varů ke Kadani, u Ostrova, místy v takovém množství, že povrchní pozorovatel by jej považoval za zcela běžnou rostlinu.

Je těžké předvídat dynamiku šíření tohoto druhu za situace, kdy je nejasné další obhospodařování mnoha trvalých travních porostů, respektive za přechodné situace, kdy mnoho orné půdy je převáděno na travní porosty. Jistě to bude záviset na funkci odvodňovacích systémů. Přestože zvonečník černý je svým způsobem důležitým článkem druhové rozmanitosti květnatých, tj. zdravých luk, nedomnívám se, že by bylo účelné předvídat i řídit jeho výskyt. Při své nápadnosti může být velmi užitečný pro studium sukcese v závislosti na změnách v obhospodařování půdy.

OMLUVA

Již jste všichni jistě dostali ARNIKU SPECIAL v tříjazyčné mutaci. Máme z ní společnou radost i přes maličký mráček, který ji poznamenal. Vydání bylo značně časově náročné a ani z hlediska našich finančních možností nebylo možné provést druhou tiskovou korekturu. Po první korektuře došlo k dotisku tříjazyčných popisů k fotografiím. A právě v tomto okamžiku si zařádl šotek, či spíše šoteček. Omlouváme se všem autorům fotografií, že jejich jména jsou mnohdy uvedena u fotografií kolegů a naopak, popřípadě nejsou uvedena vůbec. Kolektiv spolupracovníků - fotografů se nad tímto zmatkem pouze pousmál. Přesto se ještě jednou alespoň tímto způsobem všem omlouváme.

REDAKCE

